

Književni prostori u Dragi, rapskoj pastirici Jurja Barakovića

Petretić, Marko

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:358928>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-25**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

**SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET**

Marko Petretić

**Književni prostori u *Dragi, rapskoj pastirici*
Jurja Barakovića**

(DIPLOMSKI RAD)

Rijeka, 2020.

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET
Odsjek za kroatistiku

Marko Petreć

Matični broj: 24220304418

Književni prostori u *Dragi, rapskoj pastirici* Jurja
Barakovića

DIPLOMSKI RAD

Diplomski studij: Hrvatski jezik i književnost

Mentor: doc. dr. sc. Saša Potočnjak

Rijeka, 2020.

IZJAVA

Kojom izjavljujem da sam diplomski rad naslova _____ izradio samostalno pod mentorstvom _____.

U radu sam primijenio metodologiju znanstvenoistraživačkoga rada i koristio literaturu koja je navedena na kraju diplomskoga rada. Tuđe spoznaje, stavove, zaključke, teorije i zakonitosti koje sam izravno ili parafrazirajući naveo u diplomskom radu na uobičajen način citirao sam i povezao s korištenim bibliografskim jedinicama.

Student

Potpis

KAZALO

1. UVOD.....	1
2. POVIJEST ISTRAŽIVANJA	3
3. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA	12
4. PROSTORI OTOČNE ZAJEDNICE	18
4.1. STALEŽI KAO REPREZENTACIJA OTOČNIH DRUŠTVENIH ODNOSA.....	19
4.2. POBOŽNOST KAO TEMELJ OTOČNE ZAJEDNICE.....	23
5. PROSTOR PRIRODE	36
5.1. IZVORI, PAŠNJACI I ŠUME	37
5.2. TOPONIMI KAO PUTOKAZI.....	43
6. PROSTOR POVIJESTI	50
6.1. DOLAZAK PLEMIĆKIH RODOZAČENTIKA NA OTOK RAB	56
6.2. GRAD KAO SIMBOL VLASTI	61
6.3. OČUVANJE SLOBODE OTOČNE ZAJEDNICE.....	63
7. ZAKLJUČAK.....	70
8. SAŽETAK	71
9. LITERATURA	73

1. UVOD

O životu Jurja Barakovića ne zna se mnogo, a podatke koji su ostali tijekom povijesti i koji nam govore o njemu, njegovom životu i stvaralaštvu, moramo prihvatiti s određenom količinom opreza. Razlog je tomu često nepouzdanost izvora na temelju kojih se oblikovala Barakovićeva biografija; mnoštvo navodno biografskih elemenata preuzeto je iz samih djela *Vile Slovinke* i *Drage, rapske pastirice* što uvijek otvara pitanje suodnosa fikcionalnog autorskog subjekta i autora.¹

Barakovićevi biografski podatci proizašli su i iz nadgrobne ploče koju je dao postaviti onodobni šibenski kanonik i autorov prijatelj Ivan Tomko Mrnavić kojega povjesničari književnosti smatraju nepouzdanim kroničarem.² Jedini podatak koji se može uzeti kao pouzdan odnosi se na autorove godine rođenja i smrti (1548. – 1628.).³

Od njegova književnog stvaralaštva ostala su sačuvana samo tri djela: *Jarula urešena cvitjem od šest vikov svita, složena u slovinski jezik po J. B. Zadraninu*, *Vila Slovinke* i *Draga, rapska pastirica*. Kao vjerojatno posljednje i nedovršeno Barakovićevo djelo, prvi put tiskano skoro tristo godina nakon autorove smrti, *Draga* se oduvijek nalazila u sjeni njegova najboljeg ostvarenja, odnosno *Vile Slovinke*. „Vječni” status *Drage* kao kvalitativno i kvantitativno slabijeg djela (u odnosu na *Vilu*), nepouzdanog određenja vremena nastanka, kao i njezin tematski fokus na uži prostor te pohvalničke dimenzije spjeva, doveli su do osjetno manjeg interesa za njezinu analizu.

Do sada se ovom nepravedno zapostavljenom djelu detaljnije posvetio Franjo Švelec čiji je panoramski pregled djela na desetak stranica prvi put objavljen 1987. godine u *Rapskom zborniku*.⁴ Zahvaljujući toj nedovoljnoj posvećenosti i istraženosti spjeva, *Draga, rapska pastirica* predstavila se kao veoma pogodno djelo za provedbu analize književnih prostora koja se temelji

¹ Dukić, Davor, *U dobrom društvu: Minderwertigkeitsgefühl Barakovićeve subjekta u Perivoj od slave: Zbornik Dunje Fališevac*, ur. Tomislav Bogdan et al., FF press, Zagreb, 2012

² Stojić, Milorad, *Prigodno slovo uz prvo izdanje djela Draga, rapska pastirica Jurja Barakovića* u Badurina, Lada, *Slovo o Rabu*, str. 146 – 152..

³ Divna Mrdeža-Antonina u zborniku radova *Vila, Pisnik i čatnici*, objavljenom povodom održanog znanstvenog skupa *Vila Slovinke Jurja Barakovića* u Zadru i Šibeniku 2014. godine, iznosi stav da Baraković nije bio svećenik već krojač. Prema Mrdeža-Antonina, Divna, *Vila, Pisnik i čatnici*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zadar, 2017.

⁴ Tekst posvećen *Dragi, rapskoj pastirici*, u autorstvu Franje Šveleca, objavljen je u *Rapskom zborniku* iz 1987. te u knjizi *Iz naše književne prošlosti* 1990. godine.

na suvremenim promišljanjima o prostoru i prostornosti. U nastavku rada posvetit ćemo se književnim prostorima u *Dragi* te istražiti na koji način sudjeluju u izgradnji reprezentacije realnog i imaginarnog prostora otoka Raba.

2. POVIJEST ISTRAŽIVANJA

Među prvima su se stvaralačkom opusu Jurja Barakovića posvetila dvojica hrvatskih jezikoslovaca **Pero Budmani** i **Matija Valjavec** pod čijim je uredništvom godine 1889. *Draga, rapska pastirica* po prvi put objavljena u tiskanom obliku u ediciji *Stari pisci hrvatski*.⁵ Matija Valjavec je na početku knjige, sedamnaeste po redu u kolekciji *Stari pisci hrvatski*, napisao kratku uvodnu raspravu u kojoj, među ostalim, iznosi dotadašnja saznanja o Barakovićevoj biografiji. Želeći istu malo proširiti, premda svjestan nepouzdanosti oslanjanja na pjesničku slobodu, Valjavec se koristio podacima prisutnima u stihovima *Vile Slovinke*.

O *Dragi, rapskoj pastirici*, trećem Barakovićevo djelu objavljenom u ovoj knjizi⁶, saznajemo da je tijekom povijesti bilo očuvano u samo jednom rukopisu koji je prijašnji vlasnik Juraj Zudenigo predao Jugoslavenskoj akademiji znanosti i umjetnosti. Valjavec smatra da je jedini sačuvani rukopis ovog djela nepravilan prijepis u kojemu nedostaju određeni stihovi. Također, problem predstavlja i nesigurnost u određenju samog kraja djela jer je posljednja stranica nečitka.⁷

Milorad Medini, među prvima je književnopovijesnim proučavateljima stvaralaštva Jurja Barakovića. Premda u knjizi *Povjest hrvatske književnosti u Dalmaciji i Dubrovniku*⁸, u poglavlju posvećenom Barakoviću, Medini ponajviše analizira *Vilu Slovinu*, on je ipak povezuje s ostalim djelima, odnosno *Jarulom* i *Dragom*, želeći na taj način ukazati na njihovu povezanost i međusobni utjecaj. Medini, kao i mnogi poslije njega, postavlja pitanje datacije *Drage, rapske pastirice*, no on ne iznosi svoje mišljenje, već samo izjavljuje da kad bi se i moglo dokazati da je *Draga* doista nastala prije *Vile*, trebali bi je shvatiti *kao neku vrstu pripreve za Slovinu, po prilici onako, kako su omanja djela Danteova preludij njegovoj Božanskoj komediji*.⁹ Ujedno, Medini čitatelju pruža

⁵ Budmani, Petar i Valjavec, Matija, *Djela Jurja Barakovića u Stari pisci Hrvatski*, knjiga XVII., Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1889.

⁶ U knjizi su objavljena tri najznačajnija Barakovićevo djela: *Vila Slovinu*, *Jarula* (u cijelosti *Jarula urešena cvitjem od šest vikov sveta, složena u slovinski jezik po J. B. Zdraninu*), te *Draga, rapska pastirica*.

⁷ (...) a zadnja strana, ako je zbiļa ova zadnja bila, sva je poblijedela te se može samo koja riječ pročitati. Prema ibid. str. 12.

⁸ Medini, Milorad, *Povjest hrvatske književnosti u Dalmaciji i Dubrovniku*, Knjiga I., Naklada Matice hrvatske, Zagreb, 1902.

⁹ Ibid. str. 254.

uvid u kratki sadržaj *Drage*, zaključivši da je poznavanje tog dijela, jednako kao i *Jarule*, potrebno za razjašnjavanje prvog, odnosno drugog dijela *Vile Slovinke*.¹⁰

Branko Vodnik se u knjizi *Povijest hrvatske književnosti*¹¹ u samo nekoliko kratkih crtica posvećuje stvaralaštvu Jurja Barakovića. Uz *Jarulu* i *Vilu Slovinu*, Vodnik spominje i *Dragu*, *rapsku pastiricu*, pjesmu u kojoj Baraković opisuje ljepote i zanimljivosti otoka i samog grada Raba. Zanimljivo je Vodnikovo mišljenje o cjelokupnom Barakovićevom stvaralaštvu, prema tome i o *Dragi*. Naime, Vodnik smatra da je Baraković svojim stvaralaštvom pokazao vlastitu nesređenu osobnost što se odrazilo na nesređenosti unutar njegovih djela¹² te ukazuje na Barakovićevu težnju za prevladavanjem *svoga malenog talenta*.¹³ Ujedno, osvrćući se na kompoziciju *Vile Slovinke*, Vodnik je napisao sljedeće: (...) *kompozicije ne odaje nikakve, i na svakom mjestu djela može on govoriti o svemu, što mu na um pada (...) tako te je veoma teško naći i omanje mjesto, koje bi imalo zaokruženi smisao, a vrlo su često mjesta, koja nemaju nikakva smisla*.¹⁴

Marin Franičević se u knjizi *Čakavski pjesnici renesanse*¹⁵, u pregledu Barakovićeve stvaralaštva osvrće na strukturu i sadržaj *Drage*, upućujući čitatelja da su svi dijelovi *Drage*, osim *Knjige Rabu gradu* koja je pisana *u dvanaestercima Marulićeva tipa*, pisani *u osmeračkim kvartinama, sekstinama i oktavama*.¹⁶ Na kraju Franičević, potvrđujući Milorada Medinija, iznosi mišljenje da iako *Draga* svojim prvim dijelom podsjeća na najbolje Barakovićevo ostvarenje, to jest *Vilu Slovinu*, te da *iako u njoj ima i živih, svježih stihova*, ona *ipak ni približno ne dostiže njezinu kvalitetu*.¹⁷

Opširniji prikaz *Drage*, *rapске pastirice*, **Nikica Kolumbić** predstavlja u knjizi *Hrvatska književnost od humanizma do manirizma*, u poglavlju *Juraj Baraković – najizrazitiji pjesnik*

¹⁰ Ibid. str. 255.

¹¹ Vodnik, Branko, *Povijest hrvatske književnosti, Knjiga I., Od humanizma do potkraj XVIII. stoljeća*, Matica Hrvatska, Zagreb, 1913., str. 263 – 264.

¹² Baraković, međutim, bio je uopće nesređen čovjek, podsjećajući stilom u svom književnom radu na neodređene značaje, kojima je povod nesređenosti (...) Ibid. str. 264.

¹³ Ibid.

¹⁴ Ibid.

¹⁵ Franičević, Marin, *Čakavski pjesnici renesanse*, Matica hrvatska, Zagreb, 1969.

¹⁶ Ibid. str. 336.

¹⁷ Ibid.

hrvatskog manirizma.¹⁸ Nakon detaljnog pregleda Barakovićeve biografije, Kolumbić se posvećuje i njegovoj bibliografiji. Predstavljajući *Dragu*, Kolumbić na početku ističe da se u njoj primjećuje prisutnost jedne od manirističkih posebnosti – *unošenje svakodnevnne životne građe, bez smisla za veću idejnu obuhvatnost.*¹⁹ Takva građa, po Kolumbićevu mišljenju, nije niti mogla poslužiti za *čvršću idejnu i sadržajnu organizaciju* djela, no autor napominje da se čitateljstvo tog vremena moglo zainteresirati i zadovoljiti i takvim *nabrajanjem činjenica bez reda i bez naročite funkcionalnosti.*²⁰

Kolumbić se osvrće i na Barakovićevo *privatiziranje teme*, podrazumijevajući pod tim autorovu uporabu glavnog sadržaja djela, odnosno sudbinu Drage, rapske pastirice, kao sporedne radnje koju svojim opsegom daleko nadmašuje opisivanje kako ondašnjih poznatih i dobrostojećih Rabljana, tako i prirodnih značajki te građevinskih postignuća na otoku Rabu. Kolumbić smatra da je Baraković, iako je na mnogo mjesta u *Dragi* veličao Rab, njegovu slavu i povijest, kao i njegove stanovnike, u prvom redu želio istaknuti sebe, svoje doživljaje, svoj značaj i položaj, sve to prikazujući kroz odnos Rabljana prema njemu.²¹

Pitanje datacije *Drage* pojavljuje se i u Kolumbića koji ukazuje na razloge nesigurnosti oko vremena nastanka djela. Naime, općeprihvaćeno je mišljenje da je *Draga* Barakovićevo posljednje djelo, a ta se misao temelji na opisu ženidbe plemića Nikole Cara iz 1626. godine na kojoj je, navodno, Baraković i sam sudjelovao. Uzevši u obzir da je Juraj Baraković preminuo dvije godine poslije, u osamdesetoj godini života, Kolumbić ukazuje na nemogućnost da se Barakovićevo putovanje po Rabu dogodilo u njegovim posljednjim godinama života.²²

Kolumbić kaže kako pad književne kvalitete u *Dragi* u odnosu na *Vilu* može biti zbunjujući ako se u obzir uzme činjenica redosljedna nastanka ova dva djela, no ističe da piščev književni razvoj ima oscilacija, te unatoč tome što se može pomisliti da je *Vila Slovinka* nastala na kraju Barakovićeve književnog stvaralaštva, odnosno nakon *Jarule* i *Drage*, Kolumbić iznosi mišljenje

¹⁸ Kolumbić, Nikica, *Juraj Baraković – najizrazitiji pjesnik hrvatskog manirizma* u *Hrvatska književnost od humanizma do manirizma*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1980., str. 306 – 334.

¹⁹ Nikica Kolumbić Barakovića proglašava *najpotpunijim i najuspjelijim pjesnikom manirističke poezije u hrvatskoj književnosti* no i za *Jarulu* i za *Dragu, rapsku pastiricu* Kolumbić ističe samo jednu *sadržajno-idejnu komponentu manirističkog poetskog pristupa*, ne pišući o ovim djelima kao manirističkim ostvarajima. Prema *ibid.* str. 313.

²⁰ *Ibid.* str. 309.

²¹ *Ibid.* str. 314.

²² *Ibid.* str. 309.

da je *Draga, rapska pastirica* doista i mogla nastati prije *Vile Slovinke*, a ženidbu iz 1626. godine Baraković je mogao uključiti u djelo pri kraju svojeg života, tijekom konačne redakcije djela.²³

O Barakovićevu stvaralaštvu, na mnogo mjesta i vrlo detaljno, pisao je i **Franjo Švelec**. U tekstu, objavljenom i slično naslovljenom u više različitih publikacija kroz nekoliko desetljeća, Švelec se posvetio *Dragi, rapskoj pastirici*, iscrpno analizirajući značajke ovog djela, često i u usporedbi s *Vilom Slovinom*, želeći na taj način ukazati na njihovu međusobnu povezanost.

Švelec u studiji *Iz naše književne prošlosti*²⁴ raspravlja o svim segmentima Barakovićeva ostvarenja, na početku krećući s žanrovskim određenjem i svrstavajući *Dragu* u putopis, a budući da njezin autor prikazuje vlastito kretanje i susrete na otoku, jasno pokazujući da je putnik upravo on, Švelec ukazuje i na autobiografski karakter djela.²⁵ Kao takvo, mišljenja je Švelec, Barakovićevo djelo, nakon određenih provjera, *može poslužiti za proučavanje raznih oblika života na tom slikovitom otoku posljednjih desetljeća XVI. i prvih desetljeća XVII. stoljeća*.²⁶

Potvrđujući svoju tezu, Švelec ukazuje na brojne, u djelu prisutne elemente, koji čitateljima mogu poslužiti kao vremensko – prostorni orijentiri, kao što su geomorfološke značajke otoka ili primjerice, dokazane povijesne činjenice poput uskočke opasnosti i strukture vlasti onog vremena.²⁷ Kao što je već rečeno, u analizi *Drage* Švelec ne zaboravlja na *Vilu Slovinu*, koristeći ju kao neizostavnu točku usporedbe dva Barakovićeva djela, ukazujući na njihove sličnosti i razlike. Sličnosti su vezane za oblikovno načelo bazirano na temi putovanja (u *Vili Slovinu* pripovjedač putuje po šibenskoj okolini, u *Dragi, rapskoj pastirici* po otoku Rabu), metričko – strofičkoj organizaciji djela te *pohvalničkim i slaviteljskim dimenzijama spjevova* što je osobito vidljivo u *Dragi*, gdje se, piše Švelec, Baraković često koristi mikrostrukturama pojačanja izraza, iskazujući i prenaplašavajući ljepotu rapskih sakralnih objekata, kao i plemićke vrline.²⁸

Osim sličnosti, Švelec ukazuje i na različitosti koje se u prvom redu odnose na tematsku usmjerenost djela; dok se u *Vili Slovinu* predstavljaju neka bitna egzistencijalna pitanja poput opustošenog i između Osmanlija i Mlečana rascjepkanog rodnog kraja, radnja u *Dragi*, piše

²³ Ibid.

²⁴ Švelec, Franjo, *Iz naše književne prošlosti*, Književni krug, Split, 1990. str. 165 – 178.

²⁵ Ibid. str. 165.

²⁶ Ibid. str. 166.

²⁷ Ibid. str. 170.

²⁸ Ibid. str. 168.

Švelec, *ograničena je na jedan otok, usmjerena više na proslavljanje nego na problematiziranje*.²⁹ Ipak, priznaje Švelec, ovo Barakovićevo djelo nije samo pohvalnica koja se ne zamara tadašnjim političko – teritorijalnim pitanjima jer je autorovo isticanje povezanosti Raba s hrvatskim kopnom, kao i pripadnost hrvatskom jeziku unatoč snažnom utjecaju romanske kulture, jasan pokazatelj Barakovićeve *nemirenja s tada postojećim stanjem u Dalmaciji i na širem hrvatskom prostoru*.³⁰

U knjizi *Slovo o Rabu*³¹ objavljenoj povodom stote obljetnice turizma na otoku Rabu te ujedno, povodom iste godišnjice prvog tiskanja *Drage, rapske pastirice*, svoj su osvrt na Barakovićevo stvaralaštvo podastrijeli Matko Peić, Milorad Stojević, Lada Badurina, Tonko Maroević.

Matko Peić³² već na samom početku iznosi mišljenje da su Barakovićevo lik i djelo kroz povijest prolazili nedovoljno dobro, a u tome vidi dvojak uzrok; nedovoljno senzibilizirane ocjenjivače te samog autora koji *ne piše narativnim kontinuitetom grčko-rimske te renesansne etike, nego piše srednjovjekovnim, manirističkim, te baroknim deskriptivnim diskontinuitetom*.³³

Peić je *Dragu, rapsku pastiricu* žanrovski klasificirao kao putopis, objasnivši da je forma putopisa Barakoviću omogućila *da piše polifokusno, to jest da pišući o motivno sporednom napiše izrazno glavno*.³⁴ Peić smatra da se velika zamjerka može uputiti onima, posebice sastavljačima antologija hrvatskog putopisa, koji u Barakoviću nisu prepoznali istinskog putopisca, koji je, ako je vjerovati stihovima, pisao jašući na konju.³⁵ U svojoj se analizi Peić osvrće na očigledne utjecaje europskih velikana umjetničkog stvaralaštva renesanse, manirizma i baroka na djelo Jurja Barakovića, smatrajući da čitatelj ne može u potpunosti spoznati obujam i umjetničku kvalitetu *Drage* bez sveobuhvatnog znanja o značajkama umjetničkih kretanja razdoblja u kojem je Baraković živio i stvarao.

Nakon opsežne analize, prema poznatim podacima, života i stvaralaštva Jurja Barakovića, **Milorad Stojević**³⁶ se osvrće na dataciju *Drage*. Stojević ukazuje na određena neslaganja oko

²⁹ Ibid. str. 169.

³⁰ Ibid. str. 177.

³¹ Badurina, Lada, *Slovo o Rabu*, Grafički zavod Hrvatske, Zagreb, 1989.

³² Peić, Matko, *Barakovićevo barok*, u *Slovo o Rabu*, str. 29 – 41.

³³ Ibid. str. 29.

³⁴ Ibid. str. 39.

³⁵ Ibid.

³⁶ Stojević, Milorad, *Prigodno slovo uz prvo izdanje djela Draga, rapska pastirica Jurja Barakovića* u *Slovo o Rabu*, str. 145 – 153.

godine nastanka djela; dok neki smatraju da se nastanak može povezati s 1626. godinom, odnosno godinom vjenčanja rapskog plemića Nikole Cara s Marijom Zudenigo, o čemu je Baraković i posvetio dio svoje poeme, drugi smatraju da *Draga* nije mogla nastati poslije 1618. godine.³⁷ To drugo mišljenje vezano je za činjenicu mletačko – uskočkog rata³⁸ koji Baraković spominje na početku djela, govoreći o sudjelovanju svoje braća u njemu, čija je navodna pogibija uzrokovana napadom uskoka i bila pokretač radnje, odnosno izravan razlog njegovog dolaska na otok Rab.

Stojević ističe kako Baraković u *Dragi*, očekivano za vrijeme nastanka djela, miješa 'stvarno' s 'nestvarnim', kao što niže i *detalje, slike i opise rapskog itinerara i legende vezane za njegove pojedinačne točke*.³⁹

Lada Badurina⁴⁰ se u svojem kratkom osvrtu posvećuje onomastičkim pitanjima u *Dragi*, preciznije s nekim⁴¹ od antroponima i toponimima s kojima se u djelu susrećemo te konačno i razlozima njihove pojavnosti u samom djelu. Badurina napominje da pojava korištenja, odnosno pokušaja objašnjenja toponima u književnosti nije jedinstvena, pa niti rijetka pojava.⁴² Naime, pučka etimologija kao sastavnica etimologije, odnosno lingvističke discipline koja traga za podrijetlom riječi, pojava je čije je prisustvo objašnjivo željom neobrazovanog naroda za razumijevanjem postanka i značenja određenih izraza. Badurina piše o razlozima Barakovićevih težnji za objašnjenjem rapskih toponima te na kraju ukazuje na očiti primjer pučke i pogrešne etimologije pitanja postanka imena grada Raba. Naime, Baraković je nastanak imena grada povezo s težinom posla njegove izgradnje (*na raboti ki rabiše / zač rabota prudna biše*).⁴³

Posljednji koji se u knjizi *Slovo o Rabu* posvećuje *Dragi, rapskoj pastirci* je **Tonko Maroević**⁴⁴ po čijem se mišljenju to djelo *nalazi na razmeđu renesansne ekloge s putopisnim svojstvima baroknih pastorala s jakim kršćansko – moralističkim akcentima*.⁴⁵ Maroević *Dragu*

³⁷ Ibid. str. 148.

³⁸ Rat između Venecije i Austrije završio je nesigurnim mirovnim sporazumom koji su Austrijanci, zbog nastavka uskočkih napada na mletačke brodove, 1618. godine morali osigurati spaljivanjem uskočke flote i njihovim protjerivanjem iz Senja. Prema Bertoša, Slaven, *Uskočki rat*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, <http://istra.lzmk.hr/clanak.aspx?id=2864> . Članku je pristupljeno 15.2. 2020.

³⁹ Stojević, Milorad, nav. djelo, str. 152.

⁴⁰ Badurina, Lada, *Neka imena iz Barakovićeva spjeva u ozračju suvremenog jezikoslovlja u Slovo o Rabu*, str. 153 – 156.

⁴¹ Badurina se posvećuje dvama muškim imenima: Kalifronte i Barbat te ženskim: Draga.

⁴² Ibid. str. 155.

⁴³ Ibid. str. 156.

⁴⁴ Maroević, Tonko, *Zavičajni kolutići – Rapski tematski krugovi Slobodana Novaka u Slovo o Rabu*, str. 157 – 161.

⁴⁵ Ibid. str. 158.

smatra žanrovski nespretnim i nehomogenim djelom unutar koje se ipak, po prvi put, književno uobličuje Rab, i to kao mjesto dramatičnih mitskih događanja i složenih društvenih odnosa.⁴⁶ Ujedno, Maroević ukazuje na ostavštinu protureformacije i Barakovićevo izrazito kristijaniziranje prostora o kojem govori i kojim se kreće što je jasno vidljivo u posvećivanju posebne pažnje religijskoj arhitekturi Raba, te svakako i ukazivanju na moralne, kršćanstvom oblikovane, vrline stanovnika, posebice otočnog plemstva.⁴⁷

O Dragi, rapskoj pastirici, premda vrlo sažeto, pisao je i **Slobodan Prosperov Novak** u poglavlju *Pjevač izgubljene sigurnosti*.⁴⁸ Prosperov Novak smatra da je Baraković *po načinu na koji je pripremio i opremio rukopis* svojeg djela posvećenog Rabu, neovisno o tome što je toliko često u djelo uključivao sebe i ukazivao na svoj značaj, bio autor zainteresiran za mišljenje, odnosno odgovor publike.⁴⁹

Zanimljivi osvrt na Barakovićevo stvaralaštvo te samim tim i na *Dragu* dao je **Davor Dukić** u poglavlju pod naslovom *U dobrom društvu: Minderwertigkeitsgefühl Barakovićeve subjekta*.⁵⁰ Dukić se posvećuje pitanju *fikcionalnog autorskog subjekta* u hrvatskoj ranonovovjekovnoj književnosti, odnosno njegove projekcije u djelima što prema Dukićevim riječima rezultira pojavom simptoma *identičnog ili upadljivo sličnog imenovanja te sadržajne korelacije fikcionalnih iskaza o liku/pripovjedaču i realnih iskaza o autoru*.⁵¹ Idealnim primjerom te pojave Dukić smatra stvaralaštvo Jurja Barakovića zbog *pojave vrlo uočljivih fikcionalnih subjekata* u njegovim djelima kroz koje se oblikuje piščev imaginarij.⁵² Dukić ističe svoje

⁴⁶ Ibid.

⁴⁷ Maroević, Tonko, nav. djelo, str. 158.

⁴⁸ Prosperov Novak, Slobodan, *Pjevač izgubljene sigurnosti* u *Povijest hrvatske književnosti*, Izdanja antibarbarus, III. knjiga, Zagreb, 1999.

⁴⁹ Ibid. str. 92.

⁵⁰ Poglavlje se nalazi u knjizi *Perivoj od slave: Zbornik Dunje Fališevac*, ur. Tomislav Bogdan et al., FF press, Zagreb, 2012., str. 99 – 112.

⁵¹ Ibid. str. 100.

⁵² Ovo izjednačavanje pripovjedača i autora izazvalo je, a to čini i dalje, poprilično nejasnoća prilikom interpretacije Barakovićevog života i književnog ostvaraja. Mnoštvo se historiografa i sastavljača Barakovićeve biografije tijekom povijesti, u nedostatku relevantnijih izvora, služilo navodnim autobiografskim iskazima u *Vili Slovinki*, a ponešto i u *Dragi*. Treba biti svjestan da je ova problematika podosta široka te da bi njezina analiza zahtijevala izlazak iz okvira rada, stoga ćemo se ovdje na nju samo kratko osvrnuti.

Premda bi, piše Dukić, nerazlikovanje autora (fizičke osobe) od onoga koji u djelu misli i gleda i onog koji u djelu govori (pripovjedač, lik i sl.) bila neoprostiva pogreška, u književnosti možemo naići i na hibridne slučajeve koji izlaze iz ustaljenih kanona. Dukić te slučajeve, odnosno pojave u književnim ostvarajima prilikom kojih se autorova osobnost projicira u intradijegetičkog pripovjedača što se očituje u korištenju istog imena autora i pripovjedača te sadržajnoj korelaciji fikcionalnih iskaza o liku/pripovjedaču (...) i realnih iskaza o autoru, objedinjuje pod nazivom fikcionalnog autorskog subjekta. Kao jedan od značajnijih primjera fikcionalnog autorskog subjekta u hrvatskoj

mišljenje o tome da je prihvaćanje podataka iz djela u svrhu popunjavanja piščeve biografije pogrešno i da u najboljem slučaju takve podatke možemo shvatiti kao autorovo *racionaliziranje fikcije*.⁵³

Za Dukića su Barakovićeve djela jasan primjer *staleškog esencijalizma i nepovredivosti staleških granica*, a veličanje plemstva, osobito vidljivo u *Dragi*, usmjerava nas prema otkrivanju, odnosno shvaćanju prisustva *tematskog kompleksa* vezanog za pitanje staleškog podrijetla.⁵⁴ U *Dragi*, piše Dukić, fikcionalni autorski subjekt više puta uza se vezuje atribut "ubog", a u njegovim druženjima s plemstvom, na već spomenutom vjenčanju te druženju na otvorenom, on posebno ističe odnos rapske gospode prema njemu čime želi ukazati na svoj značaj u tom društvu, neovisno o tome što on podrijetlom ne pripada visokom rodu.⁵⁵ Prema Dukiću, osnovna žudnja Barakovićeve fikcionalnog autorskog subjekta u njegovim djelima bila je postizanje plemićke časti, novaca te književne slave.⁵⁶

Dukić pri kraju svojeg teksta, želeći do kraja obrazložiti razloge pojavnosti *kompleksa manje vrijednosti* kod Barakovićeve fikcionalnog autorskog subjekta, kreće u psihoanalizu kojom pokušava razlučiti uzroke i stupanj osjećaja manje vrijednosti, suprotstavljajući s jedne strane njegovu pojavnost kao odgovor na nemogućnost pripadanja željenom društvenom sloju, a s druge strane pojavnost kompleksa kao rezultat *neuroze ili psihoze*.⁵⁷ Dukić zaključuje svoj esej mišlju da je u ovom slučaju teško dati jednoznačan zaključak jer se pojavnost osjećaja manje vrijednosti može iščitati u djelima mnogih pisaca tog razdoblja koji su svojim obrazovanjem bili nadmoćniji od plemstva, a ipak su, zbog svojeg pučanskog podrijetla, bili u podčinjenom položaju.⁵⁸

književnosti ranog novovjekovlja, Dukić ističe Barakovićeve *Vilu Slovinku* i *Dragu, rapsku pastiricu*. *Pisnika* u *Vili* i *Barakovića* u *Dragi* odlikuje izražena perceptibilnost, odnosno ovi fikcionalni autorski subjekti u sebi sadrže veliku količinu podudarnosti vlastitih (fikcionalnih) atributa s biografskim atributima autora. Stoga bi mogli zaključiti da iako bi bilo pogrešno prilikom književne analize staviti znak jednakosti između Barakovića kao pripovjedača u *Dragi, rapskoj pastirici* i Barakovića kao fizičke osobe koja je živjela i stvarala u određenom razdoblju povijesti, ne možemo odbaciti misao da je autor kroz djela predstavio sebe, svoj život i svoja stajališta. Prema Dukiću, Davor, nav. djelo.

⁵³ Ibid. str. 108.

⁵⁴ Ibid. str. 103.

⁵⁵ Ibid. str. 106.

⁵⁶ Ibid. str. 109.

⁵⁷ Ibid. str. 111.

⁵⁸ Ibid. str. 106.

O Barakoviću i *Dragi, rapskoj pastirici* u *Leksikonu hrvatskih pisaca* u kratkoj natuknici pisao je i **Zoran Kravar**.⁵⁹ Uz očekivane detaljne biografske podatke, u knjizi se iznosi kratki sadržaj *Drage* te mišljenje o Barakoviću kao autoru *koji dobro vlada obrtnom stranom pjesničkoga posla (...) dok na razini kompozicijskog oblikovanja iznenađuje prividno nemotiviranim postupcima i tematskim skokovima*.⁶⁰ Ujedno, Barakovićeva sklonost oblikovanju književnog djela oko teme putovanja u *Leksikonu* je prikazana kao utjecaj stvaralaštva Petra Zoranića i Dantea Alighierija.⁶¹

*

Kao što se može vidjeti iz pregleda dosadašnjeg kritičkog rada,⁶² *Dragi, rapskoj pastirici* većina se kritičara posvetila u okviru analize Barakovićeva cjelokupnog stvaralaštva, dok se samo manji broj eksplicitno posvetio *Dragi*. Ako izuzmemo knjigu *Slovo o Rabu* u kojoj je *Draga, rapska pastirica* nakon sto godina tiskana po drugi put i književnih osvrtâ napisanih, u skladu s intencijama knjige, u pozitivnom tonu, većina analiziranih autora iskazala je relativno nepovoljan stav prema *Dragi*, ukazujući razne manjkavosti.

Smatram da se potencijalni problem spomenutih nepovoljnih analiza *Drage* nalazi u inzistiranju na kontinuiranom uspoređivanju s *Vilom Slovinkom* i sagledavanju djela samo unutar takve usporedbe, što u konačnici dovodi do sužavanja perspektive u proučavanju samog djela, no trebamo biti svjesni da se uzroci pojavnosti takvog pristupa *Dragi* nalaze u kvantitativno uskom opsegu sačuvanog Barakovićeva stvaralaštva te tematskoj sličnosti njegova posljednja dva književna ostvaraja. Ovim radom nastojat ću se udaljiti od takvog pristupa te istražiti i prikazati poetičku slojevitost spjeva, napose usmjeravajući književnoanalitički pristup prema književnoj reprezentaciji prostora u *Dragi, rapskoj pastirici*.

⁵⁹ Kravar, Zoran, *Juraj Baraković*, natuknica, u *Leksikon hrvatskih pisaca*, ur. Fališevac, Dunja, Nemeč, Krešimir, Novaković, Darko, Školska knjiga, Zagreb, 2000. str. 42.

⁶⁰ Ibid. str. 106.

⁶¹ Ibid.

⁶² Među tekstove posvećene *Dragi, rapskoj pastirici* trebalo bi spomenuti i veoma detaljan članak na Wikipediji, oblikovan prema relevantnoj literaturi (Kolendić, Petar, *Kad je postala Barakovićeva Draga?* i Švelec, Franjo, *Rab u Dragi, rapskoj pastirici Jurja Barakovića*). U tekstu se iznosi iznimno detaljan *kratki sadržaj* djela, podijeljen po pet pjesničkih odjeljaka *Drage: Knjiga Jurja Barakovića Rabu gradu, Razumnim ljudem koji šte Jurja Barakovića Zadrana, U drugu vrstu petja, Pisam od otoka rabskoga i U četvrtu vrstu petja*. Osim kratkog sadržaja, tekst se, među rijetkima, stručno posvećuje poetičkim osobitostima djela, analizirajući strukturu, figure, tematski svijet i izraz *Drage* te ujedno i tematskim osobitostima, iznoseći četiri tematske razine djela: povijesnu, mitološku, biblijsku i eshatološku. Prema https://hr.wikipedia.org/wiki/Draga,_rapska_pastirica. Članku je pristupljeno 17.1. 2020.

3. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

Pitanju **prostora**, ljudskom zaokupljenošću prostorom, prostornošću i kretanjem, tijekom duge povijesti znanstvene misli, posvetili su se brojni pojedinci. Iako bi nam se moglo učiniti da je pojam prostora, odnosno njegovo definiranje samorazumljivo, štoviše i zalihosno, ono u društvenim i humanističkim znanostima ulazi među *najdifuznije, najnejasnije definirane i najzbrkanije pojmove*.⁶³ U svakodnevnoj uporabi i međuljudskoj interakciji termin prostora upotrebljava se kao nadređeni pojam koji objedinjuje pojmove poput okoliša, lokacije, regije, krajolika i dr. U različitim znanstvenim disciplinama, ovisno o potrebama i usmjerenosti istih, pitanje prostora i prostornosti različito se poima, no u skladu s tematikom i opsegom rada, zadržat ćemo se na zajedničkom zaključku suvremenih humanističkih i društvenih znanosti iz kojeg proizlazi da je prostor *socijalni konstrukt*⁶⁴.

Promišljanje o pitanju prostora nerijetko se nalazilo u sjeni promišljanja o vremenu, posebice tijekom razdoblja historicizma⁶⁵ koji je prostor, predstavljajući ga kao nepokretan i zatvoren, u odnosu prema dinamičnom i heterogenom pojmu vremena, pretvorio u *spremište povijesnih zbivanja*.⁶⁶ Predstavljajući i analizirajući radove nekolicine, za pitanje prostora i prostornosti značajnijih autora, Ivana Brković u knjizi *Političko i sveto* ukazuje na dugogodišnji tijek razvoja misli i promjena stavova o prostoru, što je zajedno s uključivanjem u raspravu i drugih disciplina poput književne antropologije, sociologije, geografije, povijesti i dr., pod utjecajem rastuće globalizacije i tehnoloških promjena koje su rezultirale pojavom povećane međuljudske komunikacije tijekom osamdesetih i devedesetih godina prošlog stoljeća, dovelo do stvaranja prostornog obrata, *sjecišta suvremenih pristupa prostoru i prostornosti koji prostor motre kao društveni, odnosno kulturni proizvod [...]*⁶⁷

⁶³ Hubbard, Phil, *Prostor/Mjesto u Kulturna geografija – kritički rječnik ključnih pojmova*, ur. Atkinson, David, Jackson, Peter, Sibley, David, Washbourne, Neil, Disput d.o.o., Zagreb, 2008. str. 71.

⁶⁴ Brković, Ivana, *Političko i sveto*, HAZU, Zagreb-Dubrovnik, 2018. str. 15.

⁶⁵ Historicizam se može definirati kao pojava u europskoj umjetnosti tijekom 19. i početkom 20. stoljeća koja se temelji na želji za revitalizacijom ranijih stilskih razdoblja iz koje nastaju brojni neostilovi poput neoromanike, neogotike, neobaroka i dr. Historicizam je nastao u jeku sveopće industrijalizacije koja se nije pretjerano zamarala umjetnošću te u vremenu buđenja nacionalne svijesti kojoj je bila potrebna poveznice s prošlošću. Prema <https://proleksis.lzmk.hr/54600/>. Pristupljeno 27.2. 2020.

⁶⁶ Brković, Ivana, nav. djelo, str. 16.

⁶⁷ Ibid. str. 26.

Prostorni obrat, odnosno poimanje prostora kao društvenog, kulturnog proizvoda, a ne samo materijalnog, zbiljskog, proizašlo je iz promjena s kojima se tijekom sedamdesetih godina prošlog stoljeća među prvima susrela geografija. Odbacujući apsolutno poimanje prostora i prostornosti koje je smatralo da okolina, prostor koji nas okružuje, *nema aktivnu ulogu u oblikovanju društvenog života, nego da je površina na kojoj se društveni odnosi odigravaju*, humanistička i marksistička geografija počinju upotrebljavati ideju *da je prostor uključen u društvene odnose te da ga društvo proizvodi i konzumira*.⁶⁸

Kao jednu od poticaja tih promjena, Brković ističe djelatnost dvojice francuskih filozofa, Michela Foucaulta i Henria Lefebvrea, čiji su radovi, objavljeni 1967., odnosno 1974. godine, uvelike pridonijeli razvoju postmodernističke misli o prostoru i prostornosti.⁶⁹ Razvoju modernih promišljanja⁷⁰ o prostoru posebice je pridonijela djelatnost marksističkog teoretičara Lefebvrea koji, osvrćući se na reprezentaciju prostora tijekom povijesti, odbacuje shvaćanje prostora kao apsolutnog te predlaže i oblikuje teoriju⁷¹ koja je kasnije utjecala na stvaralaštvo mnogih autora.⁷²

Razvoj postmodernističkih promišljanja o prostoru uvelike je utjecao i na pokretanje propitivanja statusa **književnog prostora** kao jednog od sastavnih dijelova književnog ostvaraja. Književna se znanost u razdoblju prije prostornog obrata većim djelom bavila tradicionalnim aspektima književne analize, zapostavljajući pitanje pojavnosti i oblikovanja prostora u književnim djelima, no Brković ukazuje na stvaralaštvo autora koji su se i prije uspostave

⁶⁸ Hubbard, Phil, nav. djelo, str. 72.

⁶⁹ Brković, Ivana, nav. djelo, str. 17.

⁷⁰ Brković ističe da se o prostoru kao društvenom proizvodu razmišljalo i raspravljalo još početkom 19. stoljeća, u djelima dvojice njemačkih geografa, Carla Rittera i Friedricha Ratzela, no zbog povijesno-političkih razloga, kategorija vremena je nadvladala kategoriju prostora. Prema Brković, Ivana, nav. djelo, str. 17.

⁷¹ Lefebvre predlaže trijalektiku prostornosti sastavljenu od *prostorne prakse, reprezentacije prostora i prostora reprezentacije* koja prostor doživljava sastavljenim kroz opaženi, pojmljeni i življeni prostor. Prema Brković, Ivana, nav. djelo, str. 19 i Hubbard, Phil, nav. djelo, str. 72.

⁷² Među navedenom nekolicinom autora čiji je rad značajan za moderna promišljanja o prostoru, Ivana Brković ističe djelatnost Edwarda Williama Soje čija djela smatra prekretnicom u humanoj geografiji i pitanju prostora. U svojim raspravama Soja je kritizirao privilegiranje vremenske kategorije nad onom prostornom koje je bilo sveprisutno u društvenim znanostima sve do razdoblja intenzivnijeg prostornog obrata te je na temeljima nastojanja prijašnjih *istraživača*, odnosno filozofa i sociologa koji su se odmicali od historicističke perspektive u korist one prostorne, razradio koncept *sociospacijalne dijalektike* kojom je ustvrdio razlikovanje društveno proizvedenog od fizičkog i mentalnog prostora, ukazujući na to da ti prostori ipak nisu u potpunosti međusobno odijeljeni već da se prožimaju. Ujedno, Brković ukazuje na Sojino uspostavljanje pojma *Trećeprostopora*, dodavši ga *Prvoprostoporu* (fizički ili realni prostor) i *Drugoprostoporu* (mentalni i imaginarni prostor), objasnivši ga kao prostor višestrukih značenja koji je u isto vrijeme *realan i imaginaran*. Prema Brković, Ivana, nav. djelo, str. 19 – 21.

prostornog obrata posvetili istraživanju književnog prostora.⁷³ Razvojem i usustavljanjem prostornog obrata, došlo je do povećanja zanimanja za književne prostore koji se, zahvaljujući prijašnjim istraživanjima počinju shvaćati kao reprezentacije koje istovremeno, s jedne strane, upućuju na povezanost s realnim, zbiljskim prostornim ostvarajima, a s druge strane sudjeluju u oblikovanju društvenog prostora.⁷⁴

Vođena Foucaultovim tumačenjima, Brković ističe da je književno oblikovanje prostora vrsta diskurzivne prakse te da je književni prostor generiran različitim tipovima diskursa što uvjetuje produkciju različitih modela prostora.⁷⁵ Za Brković, književni prostor je *književnim tekstom posredovan raspored prostornih elemenata, konkretno živih bića, tj. ljudi, i socijalnih dobara, odnosno predmeta i vrijednosti*.⁷⁶ Kao takav, književni se prostor oblikuje u reprezentacijski fenomen koji ukazujući na poveznicu s realnim prostorima sudjeluje u *proizvodnji društvenog, odnosno življenog prostora*.⁷⁷ Autorica smatra da se književno oblikovanje prostora može pojmiti kao raspoređivanje prostornih entiteta koji se, ovisno o njihovom rasporedu, odnosno namjeni, mogu u *jednom slučaju motriti kao prostor, a u drugome kao prostorni element*.⁷⁸

Primjerice, u *Dragi, rapskoj pastirici*, korištenjem različitih, na otoku prisutnih elemenata, kao što su stanovnici, vjerski običaji, obilježja prirodnog krajolika i sl, oblikuje se otok Rab kao mjesto idealnog života, dok se u kontekstu povijesnih previranja taj isti Rab oblikuje kao važan element većeg geopolitičkog prostora.

Brković ističe da je, sudeći prema različitim koncepcijama iznesenim tijekom godina, književni prostor kompleksan istraživački predmet te da se, unatoč brojnim raspravama i pristupima, *na pitanje što je književni prostor ni danas ne može dati jednoznačan i konačan odgovor*.⁷⁹

⁷³ Kao primjer, autorica ističe radove priznatih sovjetskih književnih teoretičara, Jurija Lotmana i Mihaila Bahtina, koji su se udaljili od pristupa književnom djelu unutar kojeg se pretpostavljao *zrcalni odnos između književnog teksta i stvarnosti* te su književne tekstove počeli promatrati *kao važan čimbenik u kulturnoj konstrukciji stvarnosti*.

⁷⁴ Brković, Ivana, nav. djelo, str. 26.

⁷⁵ Michel Foucault diskurs shvaća dvojako; kao skup verbalnih izvedbi te kao skup iskaza koji spada u isti sustav formulacije. Ujedno, Foucault smatra da se diskurs ne bi trebao poistovjećivati sa sustavom znakova, odnosno jezikom već da na njega treba gledati kao na sustav koji oblikuje način naše percepcije okruženja i svijeta. Prema Brković, Ivana, nav. djelo, str. 27.

⁷⁶ Ibid. str. 249.

⁷⁷ Ibid. str. 41.

⁷⁸ Ibid. str. 42.

⁷⁹ Ibid. str. 40.

Često spominjanje **reprezentacije** u nastavku rada zahtjeva bolje terminološko objašnjenje. Kao što smo već uočili kod terminološkog određenja prostora, tako se i pojam reprezentacije najčešće prihvaća i koristi kao općerazumljiv, no korišten u iznimno širokom spektru društvenih područja, poput umjetnosti, politike, kulture i dr., on predstavlja jednu od *najsloženijih riječi u društvenim i humanističkim znanostima*.⁸⁰ Reprezentaciju možemo shvatiti kao središnji pojam društvenih i humanističkih znanosti poput filozofije, kulturalne i književne teorije *koji se odnosi na procese stvaranja i prijenosa značenja između ja i Drugoga, jedne i druge kulture ili povijesnog razdoblja*.⁸¹

Na višeznačnost termina ukazuje i **Laura Šakaja** u knjizi *Uvod u kulturnu geografiju* u kojoj reprezentaciju shvaća dvojako, odnosno kao rezultat i kao proces prikazivanja ili predočavanja.⁸² **Peter Burke** u knjizi *Što je kulturalna povijest* piše da je ideja reprezentacije središnji koncept nove kulturalne povijesti te da *ona implicira da slike i tekstovi jednostavno održavaju ili imitiraju socijalnu stvarnost*.⁸³ Tijekom povijesti pojam reprezentacije predstavljao je jedno od temeljnih pitanja filozofa koji su ga, vođeni vlastitim idejama i stavovima postepeno dorađivali i mijenjali, a radovima suvremenih filozofa poput Immanuela Kanta, Ferdinanda de Saussuerea i dr. pojam reprezentacije se dodatno usložio, izlazeći iz potrebnog nam okvira. Ne ulazeći u analize brojnih filozofa te zadržavajući se unutar potrebnog okvira objašnjenja, reprezentaciju književnog prostora mogli bi definirati kao proces prikazivanja i ukazivanja na književne (re)produkcije realnog i/ili imaginarnog prostora u određenom književnom ostvaraju.

*

Kod prostornog obrata spomenuta humanistička geografija svojom je aktivnošću potaknula niz tema koje su doprinijele razvoju kulturne geografije (više o njoj u nastavku), a za nas posebice je zanimljivo propitivanje odnosa pojmova **mjesta i prostora**, odnosno pitanje kad i kako prostor postaje mjesto. Pojam prostora se (kao što smo vidjeli na početku), ovisno o znanostima koje ga proučavaju, različito poima, definira i primjenjuje, no unutar poimanja suvremenih društvenih i humanističkih znanosti, u trenutku kad čovjek bolje upozna prostor koji mu je do tada bio samo

⁸⁰ Söderström, Ola, *Reprezentacija u Kulturna geografija – kritički rječnik ključnih pojmova*, ur. Atkinson, David, Jackson, Peter, Sibley, David, Washbourne, Neil, Disput d.o.o., Zagreb, 2008. str. 35.

⁸¹ <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=52505> Članku je pristupljeno 1.2.2020.

⁸² Šakaja, Laura, *Uvod u kulturnu geografiju*, Leykam international d.o.o., Zagreb, 2015. str. 253.

⁸³ Burke, Peter, *Što je kulturalna povijest?*, Izdanja Antibarbarus d.o.o., Zagreb, 2006., str. 85.

*kontejner fizičkih objekata i događaja*⁸⁴ te u njega počne upisivati željene vrijednosti i značenja, on se pretvara u mjesto, jer kao što piše Šakaja, *humanistička geografija shvaća ljude i njihovu okolinu kao cjelinu ujedinjenu preko ljudskih potreba, namjera i ljudskih odnosa prema objektima okoline.*⁸⁵

Kako bi prikazala dosadašnja istraživanja tog odnosa ljudi i prostora, odnosno mjesta, Šakaja se u poglavlju gore navedene knjige okreće Yi-Fu Tuanu, kinesko-američkom geografu i njegovoj knjizi *Topofilija* izdanoj 1974. godine u kojoj je autor predstavio pojam **topofilije**. Za Tuana, piše Šakaja, topofilija predstavlja čovjekov dojam emotivne povezanosti s materijalnim okolišem. Tuan smatra da je taj osjećaj povezanosti s nekim prostorom moguć jedino ako se odnosi na manja područja koja čovjek može neposredno upoznati.⁸⁶

Pitanjima veze između krajolika, prostora i mjesta s identitetima, baštinama i zajednicama ljudi bavi se geografska subdisciplina – **kulturna geografija** čije početke Šakaja vezuje za stvaralaštvo antičkog geografa Strabona koji se u svojim geografskim istraživanjima obilato koristio podacima onovremenih književnih ostvaraja i mitologije. Time je Strabon, piše Šakaja, *kulturno reinterpreterao prostor.*⁸⁷ Unatoč nekolicini pokušaja tijekom povijesti da se više značaja i vremena posveti istraživanju povezanosti prostora i kulture pod okriljem zasebne discipline, oblikovanje kulturne geografije kao sastavnog dijela geografije započelo je tek na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće, posebice zahvaljujući radu i utjecaju Carla O. Sauera, američkog geografa njemačkih korijena koji je postavio smjernice za daljnji rad i razvoj kulturološkog propitivanja prostora.

Laura Šakaja se u *Uvodu u kulturnu geografiju* posvećuje još jednoj geografskoj subdisciplini – **književnoj geografiji**. Književna se geografija, piše Šakaja, temelji na činjenici da književnost *sadrži mnoštvo geografskih percepcija i podataka koji su nedostupni kada primjenjujemo uobičajene znanstvene geografske metode (...).*⁸⁸ U svojim se istraživanjima književni geografi koriste veoma širokim spektrom književnih vrsta poput reportaža, putopisa, pripovijedaka i dr., najčešće i najviše istražujući roman koji se zbog svoje *naracije i likova obično*

⁸⁴ Šakaja, Laura, nav. djelo, str. 105.

⁸⁵ Ibid.

⁸⁶ Ibid. str. 108.

⁸⁷ Ibid. str. 21.

⁸⁸ Ibid. str. 254.

smješta u određene prostorne okolnosti,⁸⁹ bivajući tako *relevantnim i bogatim resursom, bazom podataka ili spremnikom geografskih informacija*.⁹⁰

Ovdje bi, sukladno tematici djela koje ćemo analizirati, trebalo uvrstiti još jednu geografsku disciplinu – **imaginativnu geografiju**. Stvaranje imaginativnih geografija, piše Šakaja, *proces je neprestane konstrukcije i rekonstrukcije slika*.⁹¹ Premda se ovaj termin počeo upotrebljavati tek prije dvadesetak godina djelatnošću književnog teoretičara Edwarda Saida, subjektivna, često nerealna predodžba (pozitivna ili negativna) o određenom prostoru, oblikovala je reprezentacije svijeta od samih početaka književnosti, a to aktivno čini i danas, snažno utječući na razvoj naših stavova o promatranim prostorima.

*

Pohvalnička ili da budemo precizniji, promidžbena intencija *Drage, rapske pastirice* omogućila je Barakoviću da stihove spjeva izgradi na temelju društvenih, kulturnih, povijesnih i geografskih čimbenika otoka Raba. Promidžbena, odnosno propagandna namjena djela ostvarila se pripovjedačevim kretanjem po otoku tijekom kojeg je prikazano sve ono čime se otočna zajednica ponosi.

Opisom pripovjedačeva kretanja stvoreni su književni prostori koje ćemo u analizi prihvatiti kao reprezentacijske fenomene i koji će nam, vođeni idejom da je književni prostor *objekt i proizvod diskursa*,⁹² omogućiti analizu različitih prostornih elemenata s kojima se susrećemo u spjevu.

Svako je poglavlje u radu posvećeno elementima koji tvore određeni književni prostor. Unutar poglavlja *Prostori otočne zajednice* analizirat će se u spjevu prikazani religijski, ekonomski i društveni aspekti otoka. Poglavlje *Prostor prirode* činit će analiza predstavljenih geografskih čimbenika kao što su prirodne značajke otoka Raba i prisutna toponomastička građa što snažno sudjeluje u oblikovanju života zajednice. Posljednje poglavlje u kojemu se analiziraju prostorni ostvaraji u spjevu nosi naslov *Prostor povijesti* koje je oblikovano na temelju analize povijesti otoka koju pripovjedaču iznosi njegov vodič kroz rapsku prošlost, mitski Kalifronte.

⁸⁹ Ibid.

⁹⁰ Ibid.

⁹¹ Ibid. str. 276.

⁹² Brković, Ivana, nav. djelo, str. 42 – 45.

4. PROSTORI OTOČNE ZAJEDNICE

Draga, rapska pastirica nastala je kao slavljenički spjev otoka Raba, njegove povijesti, stanovništva, prirodnih značajki i svega onog što oblikuje i uvjetuje jednu društvenu zajednicu. Autorova primarna misao tijekom oblikovanja spjeva bila je proslavljanje vladajućeg društvenog sloja otoka što je izvedeno kroz prikaz njihovog značaja tijekom otočne povijesti i ondašnjice.

Reprezentacija prostora otočne zajednice gradi se na samo nekoliko glavnih elemenata, no i taj je manji broj sasvim dostatan da čitatelj razvije osjećaj i spoznaju o onodobnom društvenom ustroju na otoku Rabu. Također, ovdje je nužno pružiti barem osnovna terminološka objašnjenja, odnosno vidjeti zašto se u naslovu poglavlja koristi termin „zajednica”, a ne „društvo”.

Definicije društva i zajednice su veoma slične,⁹³ no tijekom povijesti, kako su se ti pojmovi usložnjavali kao i društveno-ekonomski odnosi, tako su te iste definicije zahtijevale promjene što je dovelo do toga da se shvaćanje društva redefiniralo te se počelo sučeljavati terminu zajednice. Sukladno tome, društvo i zajednica počeli su se poimati kao suprotni tipovi udruživanja jer je društvo *zasnovano na egoističnim motivima i rivalstvu, a zajednica na razumijevanju i slozi*.⁹⁴ S tim na umu, ali i činjenicom da je unutarne socijalno uređenje Raba prikazano kao idealno, oblikovano na suradnji i zajedničkim ciljevima otočnih stanovnika, termin zajednice djeluje sasvim odgovarajuće.

Prostor otočne zajednice oblikovan je prikazom religijskog aspekta otočana i njihove staleške diferencijacije, odnosno podjelom na svećenstvo, plemiće i kmetove, to jest pastire. U nastavku ćemo istražiti te elemente i vidjeti na koji način sudjeluju u oblikovanju književnoga prostora.

⁹³ **Društvo** predstavlja skup pojedinaca ili ljudi koji je oblikovan suradnjom i komunikacijom, ali i različitostima i sukobima oko raspolaganja materijalnim i simboličkim dobrima, a na osnovi čega se izgrađuju zajednička pravila djelovanja, poduprta minimumom zajedničkih interesa i uvjerenja. **Zajednica** je jedna ili nekoliko skupina ljudi međusobno povezanih radom i drugim aktivnostima i/ili zajedničkim interesima te simbolima kolektivne pripadnosti. U užem i najstarijem značenju, zajednica je skupina ljudi koja živi na nekom geografskom području i čiji se članovi međusobno poznaju. Prema <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=16328>. Pristupljeno 31.5.2020.

⁹⁴ Ibid.

4.1. STALEŽI KAO REPREZENTACIJA OTOČNIH DRUŠTVENIH ODNOSA

Staleško uređenje rapske zajednice čiji je broj stanovništva tijekom povijesti uvelike varirao pod utjecajem različitih faktora⁹⁵, a tijekom nastajanja spjeva nije bio iznad dvije tisuće,⁹⁶ u *Dragi* je prikazano kroz otočni suživot triju staleških kategorija – svećenstva, plemstva te kmetova, odnosno klasične društvene podjele na prijelazu iz 16. u 17. stoljeće. Staleško kategoriziranje proteže se kroz cijeli spjev, a njegova je reprezentacija izvedena stereotipno i u skladu s konstrukcijom prostora otoka kao mjesta idealnog života. U spjevu osobine plemića zaslužuju samo superlative – oni su hrabri, vješti, ugodne vanjštine, obrazovani i visokih svjetonazora; pastiri su blagonakloni i pasivni, svećenici moralno postojani, a svima je zajednička pobožnost i međusobno poštivanje svih članova zajednice. Ujedno, Rabljani su i iznimno ljubazni domaćini koji su pripovjedaču prilikom njegovog dolaska na otok⁹⁷ osigurali ugodan smještaj:

*Tada Rabska sva gospoda,
kad vidiše da smo gosti,
ne daše nam pojt do broda,
ni večerat na tminosti,
daše kuću od dva poda,
da pribivam u svitlosti.*

U narednim se strofama gradi reprezentacija prostora grada Raba kao mjesta radosnog življenja što se posebice očituje kroz pripovjedačev opis vjenčanja kojemu je prisustvovao kao počasni gost.⁹⁸ U središte opisa pripovjedač je smjestio prikaz svadbenih sudionika, posebno se osvrćući na ženski rod, opisujući njihov izgled kao primjer idealne ženske fizičke i moralne ljepote. Ujedno, unutar ovih strofa nailazimo i na idealistički amorozni odnos između muškaraca i žena:

⁹⁵ Primjerice migracije stanovništva, ratovi, epidemije i sl.

⁹⁶ Broj od otprilike dvije tisuće stanovnika otoka Raba (od čega tisuću u gradu Rabu) spominje se u Valierovoj vizitaciji iz 1579. godine. Prema Mayhew, Tea, *Rapska komuna u vizitaciji Agostina Valiera 1579. godine*, u *Rapski zbornik II*, Ogranak Matice hrvatske u Rabu, Sveučilište u Zadru, 2012.

⁹⁷ Povod za pripovjedačev dolazak na Rab bila je nenadana vijest, odnosno glasine da su mu u napadu uskoka na galiju usidrenu u blizini Lopara poginula oba brata. Djelovanje Senjana, odnosno senjskih uskoka bio je izravan poticaj da se krene put Raba, što je posljedično utjecalo i na stvaranje pohvalničkog spjeva o otoku.

⁹⁸ Milorad Stojević iznosi mišljenje da je riječ o vjenčanju plemića Nikole Cara i Marije Zudenigo koje se održalo 1626. godine. Prema Stojević, Milorad, nav. djelo, str. 148.

*Prva vrsta muške glave,
druga redom gospodične;*

(...)

*Prva vrsta kad pogljeda
druga prvog pogljed vrati,
svaki pogljed slad je meda,
a pogljedom svih navrati;
prva ne gre prije reda,
druga sramom dug naplati.*

Reprezentacija staleške diferencijacije najplastičnije je izvedena u prikazu gradske procesije gdje pripovjedač opisuje prostorni raspored sudionika i njihov društveni položaj – procesiju predvode redovnici, slijedi ih gradski knez i prateća vlastela, a tu je i puk:

*Redovnici mnogi sprida
sve dva po dva zučec zukom,
knez od grada slidi slida
i vlasteli prid svim pukom
(...)*

Staleška podjela vidljiva je i prilikom dvaju pripovjedačeva susreta s otočnom vlastelom na pašnjacima, prvim u blizini Barbata, a drugim negdje između Lopara i Sorinja.

Prisutnost ovčarstva na otoku omogućila je prikaz i društveno-ekonomskih odnosa na otoku koji su bili tipični za razdoblje u kojemu je nastao spjev. Pastiri su bili seljaci-kmetovi, a sva je obradiva zemlja, kao i stoka, bila u vlasništvu rapskih plemića i svećenstva koji su u određenim vremenskim intervalima prikupljali sir, vunu, meso i ostalo⁹⁹ što se u spjevu i potvrđuje kroz prikaz dvaju pripovjedačeva susreta s rapskom vlastelom:

(...)

⁹⁹ Sva je obradiva zemlja, a tako i pašnjaci bila u vlasništvu rapskih plemića, građana i svećenstva. Slično, odnosno isto je bilo i s posjedovanjem stoke: *Prema nekima do 1848. godine seljaci Raba nisu imali vlastite stoke, nego su bili pastiri građana upravnog naselja – središta, koji su bili pravni vlasnici stada ovaca. Seljaci, pastiri koji su se brinuli o stoci, vodili ih na ispašu, čuvali i sl, davali su gospodaru zemljišta i stoke četvrtinu mesa, vune i sira* (Peričić u ovom poglavlju barata podacima iz 18. – 19. stoljeća. Kmetstva su davanja prema vlasnicima zemlje i stoke u Barakovićevo vrijeme zasigurno bila mnogo veća). Prema Peričić, Šime, *Prilog upoznavanju gospodarskih prilika na Rabu u XIX. stoljeću*, u *Rapski zbornik*, JAZU, Zagreb, 1987., str. 417 – 428.

*sve gospoda i vlasteli,
jer svakoga dil dopada:
toga mali, toga veli;
veće blaga prime tada
veće kmetov ki naseli.
(...)
Navede me opet srića
gdi vlasteli blago dile,
kako puna premilića
sira, vune kako svile.*

Reprezentacija odnosa vlastele i pastira oblikovana je i na početku prikaza rapske (pra)povijesti čiju je priču pripovjedaču iznio mitski Kalifronte. Naime, domicilno stanovništvo otoka koje su devetorica hrabrih boraca, a ujedno i rodozačetnika rapskih plemićkih obitelji zatekli prilikom dolaska na otok bili su pastiri. Primarni razlog odabira pastira kao reprezentanta domicilnog stanovništva možemo potražiti u njihovom stereotipskom doživljaju koji se proteže kroz čitavu književnu povijest – pastiri su pasivni, miroljubivi te bezbrižni.

Takvo shvaćanje pastira i pastirskog života započelo je antičkom bukoličko-idiličkom književnošću koja je izravno utjecala na kasniji razvoj pastorale tijekom 16. stoljeća.¹⁰⁰ Idilički pastirski život odvija se *u nevinoj prirodi, netaknutoj civilizaciji i nedaćama urbanog života (...)*, takozvanoj Arkadiji.¹⁰¹ U *Dragi* je tako i oblikovan neurbani prostor otoka, a njegovim žiteljima, bezbrižnim i blagonaklonim pastirima nije smetalo ni kad su potpali pod vlast novopridošlih plemićkih rodozačetnika:

*(...)
**Obvladaše svi pastiri,
kim ostaše gospodari,**
(...)
Vazda bihu poštvani
prijasmo jih za gospodu.*

¹⁰⁰ Jelić, Ana, *Pastorala kao dramski žanr u dubrovačkoj renesansnoj književnosti*, diplomski rad, Zagreb, 2014, str. 3.

¹⁰¹ <https://leksikon.muzej-marindrzic.eu/arkadija/>. Članku je pristupljeno 1.7.2020.

Isticanje razlike između onih izabраниh, to jest plemstva i onih kojima je namijenjena drugačija uloga u povijesti, vidljivo je i par strofa dalje u kojima je prikazana potreba plemićkih rodozačetnika za izgradnjom grada na gori:

(...)
ako ćemo vladat kmeti,
sagradimo grad na gori.
(...)

U spjevu se čak nekoliko puta spominje smještaj grada (*grad na gori / grad na vrhu*). O razlozima autorove zablude o postojanju Vrhovnice bit će puno više riječi u nastavku, no potreba za izgradnjom grada iz kojeg će vladati pokorenim pastirima te isticanje njegovog geografskog položaja, pokušaj je ukazivanja na karakternu i općeljudsku razliku plemićkih rodozačetnika i domicilnog stanovništva. Naime, potreba tek pristiglih plemićkih rodozačetnika za izgradnjom grada ukazuje na očito nepostojanje složenijih naselja na otoku što je jasan pokazatelj zaostalosti i životne bezbrižnosti prisutnog stanovništva i u izravnoj je suprotnosti s borbenošću i poduzetnošću pridošlih plemića. Osim toga, prisutnost grada „na vrhu gore” tisućljetni je simbol premoći, vlasti te hijerarhijskog društvenog ustroja.

Za Davora Dukića isticanje hijerarhijskog staleškog ustroja zajednice Barakovićeve je temeljna ideja *na kojoj se gradi podosta motiva i vrijednosnih iskaza*¹⁰² u njegovu opusu. Prema Dukiću, temeljna je ideja autora da je takav staleški ustroj *pravedan, funkcionalan, u skladu s ljudskom prirodom*.¹⁰³

Susreti koji su se odvijali prilikom pripovjedačeva upoznavanja s prirodnim okolišem otoka predstavljaju središnju dionicu tog, „neurbanog” dijela spjeva te su nositelj višestrukog značenja. Kao što smo već vidjeli, ti su susreti, u prvom redu, omogućili ukazivanje na prisutnost klasne diferencijacije i značaj stočarstva na život otočana. U skladu s pohvalničkom koncepcijom spjeva, funkcija je opisa ovih susreta prikazati obrazovni i vjerski integritet rapskog plemstva, a ujedno pojasniti razlog nastanka samog spjeva. Naime, tijekom prvog susreta u blizini Barbata gdje je pripovjedač bio radosno dočekan (*Videšči me svi ustaše / ter mi kažu dobru voļu / kako kad ban*

¹⁰² Dukić, Davor, nav. djelo, str. 102.

¹⁰³ Ibid.

dojaše) te nakon obilatog gošćenja, prisutnima se obratio Marin Zaro¹⁰⁴ koji je iznio svoje mišljenje o značaju pamćenja povijesti i povijesnih događaja te o značaju onih koji to pamćenje, zahvaljujući svojoj sposobnosti, mogu i sačuvati.

U *Dragi* je ta svijest o značaju književnog teksta kao izvoru povijesnog pamćenja, nužnog za očuvanje sjećanja na minule događaje i one koji su u njima i sudjelovali jasno naznačena. Time je autor kroz lik Marina Zaru izrekao *kompliment vlastitom pjesničkom poslu i kompliment pjesničkom poslanju uopće*.¹⁰⁵

4.2. POBOŽNOST KAO TEMELJ OTOČNE ZAJEDNICE

Književni je prostor u *Dragi*, među ostalim, nositelj religijskih značenja čija se konstrukcija proteže gotovo čitavim spjevom, stvarajući time prožimajući osjećaj prisutnosti kršćanske duhovnosti. Nekoliko je razloga koji stoje iza te karakteristike spjeva i čestog osvrtnja na religijski aspekt otoka. Jedan od razloga tome nalazi se u činjenici autorove sklonosti prema religioznoj tematici što je osobito vidljivo u *Jaruli*¹⁰⁶ koju Baraković gradi na temelju staro i novozavjetnih priča. Ne smijemo zanemariti ni činjenicu da *Draga* nastaje u desetljećima nakon Tridentskog koncila¹⁰⁷ čije su donesene mjere snažno utjecale i na književnost.¹⁰⁸ Posljednji, ali i najvažniji razlog u spjevu prikazanog kršćanskog ozračja nalazi se u tome što su grad Rab i Rapska biskupija tijekom povijesti uistinu bili mjesto bogatog kršćanskog života što je snažno utjecalo na cjelokupni razvoj otočne zajednice.

¹⁰⁴ Zanimljivo je za primijetiti da je ime Marina Zaru (Cara) jedino plemićko ime koje se spominje prilikom ova dva susreta.

¹⁰⁵ Švelec, Franjo, nav. djelo, str. 173.

¹⁰⁶ *Jarula* je, uz *Vilu Slovinku*, jedino Barakovićevo djelo koje je tiskano za njegova života. *Jarula* je pripovjedno djelo sastavljeno od šest pjevanja (*cvitja*) temeljenih na pričama iz Starog i Novog zavjeta u kojemu se *prije svega ističe pokornička nota, odjek vjerskog pritiska, pojačanog nastojanja crkve da ponovno i u umjetnosti zavlada svojom tematikom*. Milorad Medini ističe da se Baraković sadržajno i stilski snažno oslanjao na Marulića. Prema Medini, Milorad, nav. djelo, str. 311 – 313.

¹⁰⁷ Tridentski koncil, odnosno sabor, održan je, s prekidima, u razdoblju od 1545. do 1563. godine. Razlog njegovog sazivanja bila je pojava mnogih crkvenih pokreta koji su zahtijevali krucijalne promjene u radu Crkve. Suočeno s tim zahtjevima te u strahu od nadolazećeg protestantizma, vodstvo Crkve donijelo je brojne propise koji su potaknuli katoličku obnovu. Prema <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=62251>. Pristupljeno 31.5.2020.

¹⁰⁸ Antonina, Mrdeža Divna, *O protonacionalnom identitetu Jurja Barakovića u povijesti književnosti*, u *Tożsmość Słowian zachodnich i południowych w świetle XX wiecznych dyskusji i polemik*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice, 2017., str. 176.

Središnji je događaj spjeva pripovjedačevo upoznavanje sa sakralnim aspektom otoka Raba. Unutar malo više od 400 stihova¹⁰⁹ (od 245. do 660. stiha) opisima¹¹⁰ sakralne arhitekture, svetačkih relikvija, vjerskih obreda, procesije te crkvenih redova, reprezentiran je religijski prostor grada Raba.

Veoma detaljna reprezentacija religijskog prostora ne zadržava se samo unutar gradskih zidina već se oblikuje i prilikom pripovjedačeva susreta s rapskom vlastelom na pašnjacima između Lopara i Sorinja te unutar Kalifrontova izlaganja rapske povijesti. Taj je religijski prostor u spjevu oblikovan ponajviše navođenjem sakralnih građevina, svetačkih relikvija, crkvenih redova i bratovštinskih procesija.¹¹¹

Početne strofe druge vrste *petja* otkrivaju nam imena četvorice pripovjedačeva susretljiva domaćina koji su ga, dan nakon ženidbene svečanosti kojoj je pripovjedač prisustvovao, pozvali da mu pokažu gradske znamenitosti:

*Sutra dan me povedoše
ta gospoda kud gredihu,
dozvati me dotekoše
ki na piru bili bihu,*

¹⁰⁹ Franjo Švelec ovaj dio spjeva u kojemu pripovjedač opisuje svoje upoznavanje s rapskim svetačkim relikvijama smatra središnjim događajem djela. Prema Švelec, Franjo, nav. djelo, str. 170.

¹¹⁰ Te opise, piše Milorad Stojević, *Baraković isprepliće vlastitim, pohvalničkim, komentarima, odnosno asocijacijama na kršćanske priče, vjerovanja i praksu*. Prema Stojević, Milorad, *Prigodno slovo uz prvo rapsko izdanje djela Draga, rapska pastirica Jurja Barakovića u Slovo o Rabu*, str. 15.

¹¹¹ Sudeći prema broju rapskih sakralnih građevina (onih više i onih manje sačuvanih te onih za čije postojanje znamo samo iz povijesnih zapisa ili arheoloških istraživanja), svetačkih relikvija koje su navedene te cjelokupne kršćanske atmosfere prisutne u djelu, mogli bi zaključiti da je štovanje kršćanskih vrijednosti bilo veoma značajno tijekom otočne povijesti, štoviše, da je na kršćanskim vrijednostima i izgrađen život na otoku Rabu.

Razloge takvoj situaciji mogli bi potražiti u činjenici ranog dolaska kršćanskog nauka na otok te očigledno brzog razvoja istog jer je Rab imao biskupiju već na samim počecima širenja kršćanskog nauka na područje Jadrana. Ivo Barić u Rapskoj baštini piše sljedeće: *Jedna od najstarijih biskupija u Dalmaciji svakako je rapska. Postojanje dobro uređene crkvene vlasti na Rabu do razine biskupije povjesničar Ferdo Šišić svrstava u 4. st. ili početak 5. st., riječki odvjetnik Giovanni Cobler osnivanje rapske biskupije smješta u 341. godinu, a Ivan Črnčić piše da je počela može bit prije 381. godine. Cobler navodi da su 341. godine uz rapsku postojale i biskupije na Osoru, Krku, Ninu, Zadru i Skradinu. Iako su progoni kršćana prestali tek nakon Milanskog edikta 313. na Rabu je i prije postojala jaka kršćanska zajednica koja je imala i svog vrhovnog svećenika, biskupa*. Prema, Barić, Ivo, nav. djelo, str. 34-35.

Veoma bitna faza u daljnjem razvoju kršćanstva na otoku započinje nakon provedbe crkvene reforme koju je pokrenuo hrvatski kralj Petar Krešimir IV. i kojom je priznao papu, ukinuo glagoljštvo te u crkvu uveo svećenike latinaše. To je izazvalo mnoštvo problema jer je Dalmacija bila pod Bizantom te su se crkveni obredi provodili na narodnom, slavenskom jeziku, a pisalo se glagoljicom. Nakon crkvenog sabora u Splitu zabranjene su crkve sa slavenskim bogoslužjem, a uveden je latinski jezik koji je bio vrlo često bio nerazumljiv i samim svećenicima. Provedene su reforme izravno utjecale na dolazak benediktinaca na Rab koji su ondje započeli *veliku duhovnu i graditeljsku aktivnost*. Prema Barić, Ivo, nav. djelo, str. 41.

*da mi kažu njih raskoše
i svoj tempal ki jimihu.*

Njegovi vodiči sakralnim znamenitostima grada Raba ujedno su bili i čuvari otočnih relikvija koje su predstavljale najveću kulturološku vrijednost otoka, njegovo najveće blago. Pripovjedač poimence navodi čuvare, ujedno članove *najodličnijih rapskih plemićkih obitelji*,¹¹² pa tako saznajemo da su to, za vrijeme pripovjedačeva posjeta otoku bili Petar Zudenigo, Krsto Galcinja, Mihael Spalatin te Marin Bica.¹¹³ Njihova je sveta dužnost bila briga o dragocjenostima koje su se nalazile u unutarnjem dijelu glavnog oltara rapske katedrale, takozvanom sanktuariju. U njemu su se, osim relikvija, čuvali i najvažniji povijesni dokumenti otoka, poput povelje kralja Krešimira IV. iz 1071. godine kojom se potvrđuje područje rapske biskupije te mnoštvo drugih visokovrijednih spisa.¹¹⁴ Izgradnju svetišta, to jest sanktuarija, naredio je 1579. godine rapski biskup Blaž Sidineo na poticaj apostolskog vizitatora koji je te iste godine bio u službenom posjetu otoku.¹¹⁵ Zanimljivo je spomenuti da je Augustin Valier, spomenuti apostolski vizitator tijekom svojeg posjeta čuvaru relikvija oslobodio zakletve prema kojoj nikome nisu smjeli pokazati što se u sanktuariju nalazi.¹¹⁶

Na početku druge vrste *petja* opisuje se dužnost četvorice čuvara te njihova odluka da radoznanom i molećivom pripovjedaču pokažu najveća rapska blaga:

(...)
*ako more kako biti,
skažmo gostu sveta mista,
svete kosti i zaviti,
naše knjige sve do lista,
hodmo gosta utoliti.*
(...)
Oni drže i vladaju

¹¹² Dobronić, Lelja, *Gdje su najstariji spisi Zagrebačke biskupije*, izvorni znanstveni rad, 1989.

¹¹³ Spominjanje Marina Bice (Bizze) te relikvija sv. Marina, kao što ćemo kasnije vidjeti, pruža nam zanimljivu mogućnost pokušaja otkrivanja barem približnog vremena Barakovićeva posjeta otoku. Naime, spomenuta relikvija, odnosno ostatci sv. Marina (*Svet Marina vidih rebro*) na Rab su doneseni 1595. godine, a Marin Bizza je do 1608. godine, to jest dok ga papa Pavao V. nije imenovao barskim nadbiskupom, imao namještenje rapskog natpopa. Prema tome, ideju da je Baraković boravio na Rabu negdje između 1595. i 1608. godine svakako bi mogli uzeti u obzir prilikom razmišljanja o dataciji spjeva. Prema <http://enciklopedija.lzmk.hr/clanak.aspx?id=54399>. Pristupljeno 30.6.2020.

¹¹⁴ Dobronić, Lelja, nav. djelo, str. 78.

¹¹⁵ Prema Novak, Zrinka, *Crkvene prilike u rapskoj biskupiji u XVI. stoljeću*, *Croatica Christiana periodica*, Vol. 33 No. 64, 2009., str. 23.

¹¹⁶ Dobronić, Lelja, *ibid.*

*svete kosti u zatvoru,
pak na vrime odklapaju,
držec pomnu u razboru
(...)
Ta gospoda postaviše
srid oltara sveta blaga,
(...)*

Ovdje započinje detaljno pripovjedačevo nabranjanje relikvija koje su mu bile prikazane; prvo se spominju one *najkonkretnije*, to jest lubanje svetaca, a onda se prikaz širi na one najrazličitijeg postanja čiji se opis proširuje pričama o njihovom značaju u kršćanskom svijetu. Zbog u spjevu pripisane im važnosti, u nastavku ćemo citirati sve stihove u kojima se relikvije spominju.

Pripovjedač nabranja lubanja petorice svetaca: Kristofora, Armulasa, Abundija, Azanija i Ananija:

***Krstofora** vidih glavu:
zlatom krunom okružena
(...)
Glava druga **Armulasa**,
Abundova biše treta,
(...)
Vidih glavu **Azarije**,
koju cilu svu jimiše.
Peta glava **Ananije**,
ki drug veran nemu biše;*

Nakon nabranjanja svetačkih lubanja, pripovjedač donosi detaljan popis relikvija koje su mu navodno bile prikazane. Čuvari sanktuarija pred pripovjedača su, osim lubanja, stavili i rebro Svetog Marina, zub Polonije, ruku Svete Tekle, kosti nevine djece, Bogorodičino mlijeko kojim je bio dojen Isus, komadić njegove zipke, trn s vijenca kojim je bio okrunjen i kap njegove krvi, komadić kruha s posljednje večere, kamen s kojeg je Isus uzašao na nebo te na kraju komadić drvenog štapa kojim je Mojsije donio vodu narodu:

***Svet' Marian** vidih rebro
i zub jedan Polonije,*

zakovano, mñu, u srebro

(...)

Tekle svete vidih ruku

i mladinac kosti male,

ki trpiše mladi muku,

(...)

od starog doba mlika

sveti prsi k otočiše,

ne prisiše kako rika,

spasiteļa kad dojiše,

čim posteļa bi mu zibka,

koje dilak ondi biše.

Vidih krune ostru draču

(...)

kom kruniše glavu jaču

(...)

Vidih na noj zlamen krvi

dokle biše put probola,

(...)

Vidih kruha od večere

napokone koga osta

(...)

Vidih tote sveti kami

da sve svrše sva čudesa,

na ki Isus sta nogami,

kad se dviže u nebesa,

(...)

Vidih pruta niki kusi

kim Moizes pusti vodu,

Na vjerodostojnost i postojanje relikvija koje je vidio i naveo, pripovjedač ukazuje strofama u kojima čitatelji mogu saznati da su Rab pohodili apostolski poklisari koji su potvrdili njihovu valjanost:

Tu jistinu potvrdiše

apostolski poklisari,

ki veće krat pohodiše

gradi, sela i kotari,

kad po tanko razvidiše

*blagoviti Rabski dari,
svete kosti pohvališe
vrhu svake druge stvari.*

*Valier, Priul, svaki osoba,
apostolski pohodnici
(...)*

Pripovjedač nabrajajući relikvije, u par stihova koristeći se biblijskim sadržajem, objašnjava njihovu *funkciju* i podrijetlo.

Najstariji (sačuvani) popis inventara rapske katedrale, kako navodi Zrinka Novak, sastavljen je 1579. godine, odnosno za vrijeme već spomenute vizitacije. Na tom su se popisu našle tri lubanje – Kristofora, Abundija, Hermolaja i ruka sv. Tekle.¹¹⁷ Prošireni popis relikvija u sanktuariju prema istoj autorici donio je Daniele Farlati pa gore navedenim relikvijama pridodaje glave Ananije i Azarije, kost sv. Marina, ruku sv. Saturnina mučenika, zub sv. Apolonije, relikviju sv. Viktorije te trn Kristove krune.¹¹⁸

Franjo Švelec je smatrao da je spominjanjem relikvija Baraković otišao u *sferu izmišljenog*,¹¹⁹ no vrlo je vjerojatno, sudeći prema podudarnosti sačuvanih ili barem dokumentiranih relikvija i onih koje nalazimo u spjevu, da je Baraković bio upoznat s relikvijama koje su se čuvale u rapskom sanktuariju. Autorova je namjera bila da prikazom bogatstva sanktuarija ukaže na vjersko i kulturno bogatstvo grada Raba. Uzevši u obzir da je primarna funkcija spjeva slavljenje svih aspekata grada i otoka, pripovjedaču se pokazuje sve ono čime se jedna zajednica ponosi. Posjedovanje relikvija bilo je od iznimne važnosti za život biskupija jer se kroz brojčano stanje, ali i navodno podrijetlo relikvija, reprezentirala moć¹²⁰ zajednice što je za

¹¹⁷ Novak, Zrinka, *Pobožnost stanovništva rapske komune u drugoj polovici XVI. stoljeća*, doktorski rad, Zagreb, 2018., str. 460.

¹¹⁸ Ibid., str. 461.

¹¹⁹ Na Barakovićevo navođenje rapskih relikvija Franjo Švelec piše: (...) *A sasvim je u sferi izmišljenog – toliko izmišljenog da se stječe utisak da u tome ima nekog podznačenja – u tvrdnji kako su kako su mu pokazali kap sasušenog bogorodičinog mlijeka (...). Uočava se da u prikazu zadarskih znamenitosti (u Vili) svetačke relikvije jedva i spominje, i to u jednom jedinom stihu, a zna se da je upravo Zadar izuzetno bogat ostacima svetačkih kosti i da se čuvaju u izrađevinama visoke umjetničke vrijednosti. Razloge takvu postupku teško je dokučiti, osim ako nisu u autorovoj spoznaji da je Zadar toliko raskošan znamenitostima da mu relikvije nije bilo potrebno posebno isticati.* Prema Švelec, Franjo, nav. djelo, str. 171.

¹²⁰ Potočnjak, Saša, *Sanctus Marinus Civitas Arbensis: Popularizacija kulta svetog Marina u rapskoj biskupiji od kraja 16. stoljeća*, izvorni znanstveni članak, u *Od fonologije do leksikologije*, Rijeka, 2018., str. 273.

jednu malenu otočnu zajednicu, tijekom povijesti najčešće prepuštenu vlastitoj snazi i sposobnosti, bilo od životnog značaja.

To se posebice očituje i u posljednjem odjeljku spjeva prilikom rasprave plemićkog vijeća o budućnosti otoka gdje predstavnici vijeća nekoliko puta spominju otočne relikvije koje su ih tijekom povijesti spasile od napadača:

(...)
ča sablami ne mogaše,
protivnikom grad oteti,
hvalen budi Krst propeti,
svete glave pomogoše
(...)
Dobro da su svete kosti
našim ocem pomagali,
more biti da su stali
vazda božjoj u milosti;

Pripovjedač jasno iskazuje svoju oduševljenost viđenim što se posebno očituje u narednim stihovima u kojima Rapsku katedralu podiže na svjetsku razinu:

Sad ako me tko upita
tko je Rabski tempal sveti:
Ako nije prvi svita,
mogu reći da ni treći
rad jimen a plemenita
(...)

Slično repozicioniranje Raba pripovjedač ponavlja nekoliko strofa dalje u kojima čitatelj saznaje da Rab ne zavidi čak ni Vatikanu:

(...)
redovnici redom stanu,
slože organ¹²¹ i beside
prija nego zori svanu,
da't onomu ne zavide
u Rimskomu Vatikanu.
(...)

¹²¹ Pripovjedač očito govori o orguljama koje su za katedralu izrađene 1523. godine (Barić, Ivo, *Rapska baština*, str. 129). Katedralnim orguljama posvećeni su i ovi stihovi (*Kad pristanu glasom peti / zukne organ ki zagluši / zukom krene sve pameti / i nasladi svaki uši*).

*Da bih okom san ne vidi',
ne bih moga' virovati,
da Rab Rimu ne zavidi,
(...)*

U izgradnji reprezentacije opisuje se i odvijanje svete mise u Katedrali nakon čega slijedi detaljan prikaz vjerske procesije:

*Mnokrat gredu pohoditi
sveta mista križ noseći,
a prošćenje zadobiti
svak se klade tikom teći,
redovnici osobiti
uz pastira ki su veći,
pokloni se tko jih sriti,
pak jim zada gre za pleći.
(...)*

*Hode krotko a ne vreda,
svetom vodom krope grebi
po razlogu svi poreda,
(...)*

*S tom naredbom grad obhode
svete moći sobom nose
za onimin ki put vode
(...)*

*U tempal se opet vrate,
pokle obajdu grada dosti,
još vrimena nič potrate,
dokle shrane svete kosti.*

Sudeći prema opisu vjerske procesije koja prikazuje sudjelovanje mnoštvo svećenika, građana i plemstva, kao i spominjanja nošenja svetih kostiju, odnosno relikvija, mogli bi pretpostaviti da je pripovjedač pružio opis najznačajnije otočne procesije, to jest one koja se

održavala na blagdan Svetog Kristofora, zaštitnika Raba koji je tu „funkciju” dobio još u 12. stoljeću.¹²²

Prikaz misnog slavlja i procesije u oblikovanju reprezentacije religijskog prostora posjeduje višestruko značenje. Naime, popis i opis svetačkih relikvija, kao i sakralne arhitekture, svakako je neporeciv pokazatelj materijalnih vrijednosti i moći jedne zajednice, no opis mise i procesije pokazatelj je društvene komponente otoka koja se ovdje prikazuje kroz dva spomenuta događaja.

U opisu procesije po prvi se put u spjevu prikazuje društvena hijerarhija otoka i svi koji ju čine – redovnici, to jest svećenstvo, vlastela koju predvodi rapski knez, pučanstvo te na kraju i pastiri. Reprezentanti cjelokupne društvene strukture ujedno su i pokazatelji otočne pobožnosti jer prisustvo relikvija neprocjenjive vrijednosti nema skoro pa nikakvog smisla ako ih zajednica kojoj pripadaju ne veliča.

Prema dostupnoj literaturi¹²³ saznajemo da se na stanje pučke pobožnosti na otoku osvrnuo i A. Valier tijekom svoje vizitacije pa tako imamo potvrdu da je narod, za razliku od svećenstva, bio *mnogo discipliniraniji* te da su svoje vjerske dužnosti uredno izvršavali, a rijetkost nisu bili ni odlasci u Rim gdje su se (očito dobrostojeći) građani i plemići htjeli iskupiti za počinjenje većih grijeha.¹²⁴

Reprezentacija religijskoga prostora najbolje se prikazuje prilikom pripovjedačeva drugog i posljednjeg susreta s rapskom vlastelom na pašnjaku između Lopara i Sorinja. Objasnivši razloge svojeg istraživanja otoka plemićima koji su ga radosno prihvatili, pripovjedač je bio oduševljen njihovim poznavanjem i razumijevanjem biblijske građe.¹²⁵ Religijski se prostor u ovom dijelu spjeva oblikuje motivima Bogorodice i apostola, proroka Izajje, Adama i Eve, praoca židovskog naroda Abrahama, pakla, raja te drevnog Babilona i proroka Daniela:

*Ta Marija, ta Matija,
niki Marka, niki Luku
(...)*

¹²² Barić, Ivo, nav. djelo, str. 36.

¹²³ Mayhew, Tea, nav. djelo, str. 8

¹²⁴ Ibid.

¹²⁵ Za Šveleca prikaz pripovjedačeva oduševljenja plemićkim znanjem jasan je pokazatelj da *rapski plemići nisu tek neka zaostala, nepismena ili polupismena skupina, već ljudi visoke kulture* (...) Prema Švelec, Franjo, nav. djelo, str. 174.

*ko l' navisti **Isaija**
prorokujuć svemu puku,
(...)
Ta besidi od **Adama**,
a ta **Evu** malo hvali,
(...)
ta di: poslah **oca Abrama**,
ki hti sina da opali,
(...)
Ta od **pakla**, ta od **raja**,
ta propasti od **Babela**,
ta tumači sve do kraja
proročanstva **Daniela**,*

U opisu mise i procesije stječe se dojam o visokoj razini organiziranosti rapskog klera i njihovom poštivanju svih kršćanskih načela rapskog klera, a prije pripovjedačeva izlaska iz grada u nekoliko se strofa podastire pregled rapskih muških i ženskih redova i uz njih pratećih samostana:¹²⁶

*Zatvorene te divice,
ke zaruči Krst propeti,
smrtna griha otrofnice
prvi mostir, drugi i treći
kako čiste golubice
za duhovne pisni peti,
poznah da su koludrice,
mñah anjeli da su sveti,
(...)
Vidim fratri od tri reda,
i sfi sure sukñe nose,
dal' ne stoje sfi poreda,
neg po dalek svaki pose.*

¹²⁶ Zrinka Novak u radu *Crkvene prilike u rapskoj biskupiji u XVI. stoljeću*, piše, međuostalim, i o crkvenim redovima na otoku Rabu: *Samostani raznih crkvenih redova (benediktinci, franjevci, klarise, trećoreci, eremiti i dr.) koji su bili rasprostranjeni po čitavoj Rapskoj biskupiji, a najviše u gradu, bili su duhovna, intelektualna, kulturna i gospodarska središta grada. Novak spominje dva ženska samostanska reda; benediktinke sv. Andrije koje su se krajem 13. stoljeća udružile s redovnicama iz samostana sv. Ivana te klarise, strogo kontemplativni red, a one su nastanjivale samostan sv. Antuna Opata, smješten u gradu iza katedrale (...).* Prema Novak, Zrnika, nav. djelo, str. 17.

Kroz čitavi se spjev, a osobito kroz prikaz sakralnih znamenitosti grada, osim dionica *intenzivne upotrebe* biblijskih priča, koriste kršćanski motivi kao što su primjerice: **sveta mista** (*sveta mista križ noseći*), **sveti tempal** (*da se tempal sveti gradi*), **sveti oltar** (*sveti oltar svi pozdrave*), **sveta misa** (*tad pristupi sveta misa*), **sveta pisam** (*svetu pisam pak proslave*), **sveti učenici** (*Ako sveti učenici / kad spasenje vidih naše*), **sveta tila** (*ostvavši tila sveta*), **sveti prsi** (*sveti prsi k otočiše*), **svete kosti** (*svete kosti pohvališe*), **svete glave** (*svete glave pomogoše*), **sveta uda** (*sveta uda gdi znadiše*), **sveta voda** (*svetom vode krope grebi*), **sveti kami** (*Vidih tote sveti kami*), **pastir sveti** (*pak na svrhi pastir sveti*) te **Krst propeti** (*hvađen budi Krst propeti*). Riječ je o korištenju tradicionalnoga kršćanskoga motivsko-tematskoga repertoara u izgradnji religijskoga identiteta određene zajednice.

*

Zanimljivo je primijetiti da se uz zaista šarolik spektar kršćanskih svetaca i legendi Starog i Novog zavjeta u *Dragi* pojavljuje božanstvo koje ne spada u navedene kanone. Riječ je o božici Dijani (zaštitnici žena čije su osobine Rimljani preuzeli od Grka i njihove božice Artemide) koja se pojavljuje u dijelu spjeva u kojemu Kalifronte pripovjedaču iznosi tragičnu priču o svojoj neobuzdanoj želji prema pastirici Dragi što je u konačnici i rezultiralo njezinom smrću, a njegovim prokletstvom. Pošto djelo koje ovaj rad obrađuje nosi ime lika iz Barakovićeve legende, bilo bi nužno, važno i vrijedno pružiti njezin kratak pregled, a to ćemo u nastavku i učiniti.

Susrevši neobičnu ljudsku priliku u blizini spilje u kojoj je vidio okamenjeni ženski lik, pripovjedač je, uplašen njegovom pojavom (*Pristraših se, sam budući / obuja me sumnja nika*) odlučio uspostaviti komunikaciju pitanjem o podrijetlu neobične pojave u spilji. Iznenaden pripovjedačevim pitanjem, čovjek nesvakidašnjeg, zvjerskog izgleda (*već od zviru neg človika*) počne mu pripovijedati o razlozima svoje neobične pojave te priči koja stoji iza spiljskog fenomena. U sljedećih tridesetak strofa (od 1492. do 1840. stiha) stvorenje koje se predstavilo kao Kalifronte, pripovjedaču iznosi priču o vlastitoj pastirskoj mladosti i njegovoj neobuzdanoj želji prema pastirici Dragi.

Nastavak priče donosi sljedeći rasplet: unatoč Kalifrontovu pokušaju da se othrvu snažnoj želji prema pastirici, snaga njegovog „zvirskog“ nagona je prevladala te je nasrnuo na nju. Kalifrontu se pastirica Draga suprotstavila, moleći ga u ime njegova prijateljstva s Barbatom, njezinim ocem te činjenici da ju je majka zavjetovala Dijani, zaštitnici nevinosti. Shvativši da

njezine riječi na naprasnog pastira nemaju nikakav utjecaj, Draga se odlučila na bijeg, no Kalifronte ju je ubrzo dostignuo. Vidjevši da više nema snage za bježanje, odlučila je skočiti u spilju te je tako smrću spasila svoj zavjet nevinosti. Zbog njegove nekontrolirane žudnje koja je Dragu otjerala u smrt, bogovi su ga osudili na vjekovne muke. Prikazom takve osude, odnosno mučnog života do „Sudnjeg dana” autor je jasno ukazao da je njegov grijeh nesputane žudnje u izravnom sukobu sa svim moralnim načelima kršćanskog nauka.

Književni je prostor u *Dragi, rapskoj pastirici*, kao što smo vidjeli iz provedene analize, nositelj religijskih i društvenih značenja. Reprezentacija prostora rapske zajednice oblikuje se u prikazu religijskog aspekta otoka te staleške distribucije i međuljudskih odnosa. Svi su navedeni elementi, u skladu s pohvalničkom intencijom djela, reprezentirani kao idealni. Reprezentacija religijskog, kršćanskog prostora u *Dragi, rapskoj pastirici* oblikovana je na temelju višeslojnog prikaza kršćanske pobožnosti na otoku Rabu. Štovanje kršćanske religije i njezinih vrijednosti prikazano je kroz opise sakralne arhitekture, velikog broja svetačkih relikvija, opisa vjerskih obreda i događaja, crkvenih redova i samostana, ugodnog razgovora s plemićima te u prikazu burne otočne povijesti.

U reprezentaciji ne izostavlja niti jedan element otočne pobožnosti, štoviše, cijelo djelo odiše snažnim, kršćanskim identitetom, a svi su navedeni elementi povezani i obogaćeni raznolikim kršćanskim motivima. Na temelju tako slojevitog i detaljnog prikaza izgrađuje se reprezentacija značaja kršćanskog aspekta na život otoka.

Reprezentacijom religijskog prostora oblikovan je idealan kršćanski kutak, oaza mira i vjerskog blagostanja što je, u skladu s cjelokupnom koncepcijom djela. U konstrukciji reprezentacije Raba kao idealnog i veoma značajnog prostora na kršćanskoj karti, posebno mjesto zauzimaju svetačke relikvije koje su prikazane kao najveće blago, simbol moći i uz vjekovnu hrabrost rapskog plemstva koja se generacijski prenosi, temeljni razlog opstanka malene otočne zajednice u vremenima velikih pogibelji.

Za ukazivanje na kršćanski, ali i društveni integritet otočne zajednice, osobito je značajan opis vjerske procesije. Njezin je prikaz nositelj višerazinskih značenja koji nam međuostalim, po prvi put u spjevu, ukazuju na društvenu strukturu zajednice i njezino staleško razvrstavanje. Stupnjevitost društvene distribucije kršćanskog nauka te pitanje staleške uključenosti u vjerski život otoka, vidljivo je tijekom pripovjedačeva poimeničnog ukazivanja na plemićke čuvare

sanktuarija čija unutrašnjost krije najveće kršćanske i kulturne vrijednosti otoka te susreta s rapskom vlastelom unutar prirodnog okruženja tijekom kojeg su plemići pripovjedaču pokazali svoj obrazovni i vjerski integritet time ukazujući na to da je nastavak kršćanske sadašnjosti otoka osiguran i u budućnosti.

Reprezentacija društvenog prostora u spjevu oblikuje se staleškim kategoriziranjem koje je izvedeno idealizacijom plemstva, najsvjetlije točka otoka; svećenstva čijom se provedbom kršćanskih obreda ne bi postidio ni Vatikan te na kraju prikazom najnižeg sloja, bezbrižnih kmetova-pastira. Međusobna povezanost ovih elemenata, u skladu s polaznom idejom da su književni prostori međusobno isprepleteni, očituje se u staleškom razvrstavanju sudionika vjerske procesije te u prikazu plemićkog poznavanja biblijske građe tijekom njihovog susreta s pripovjedačem na otočnim pašnjacima.

5. PROSTOR PRIRODE

Pripovjedačevim izlaskom iz grada u 663. stihu započinje putovanje koje postaje temelj daljnjeg razvoja djela. Opis istraživanja i upoznavanja prirodnih, neurbanih elementa otoka Raba traje do Kalifrontova kazivanja rapske povijesti te predstavlja najduži dio spjeva.

Na Barakovićevo istraživanje prirodnih značajki otoka Raba do sada se najdetaljnije osvrnuo Franjo Švelec u poglavlju *Dometi Drage, rapske pastirice Jurja Barakovića*¹²⁷ koji, vodeći se stihovima putopisnog dijela spjeva, čitatelju pruža kratak, ali precizan prikaz pripovjedačeva kretanja po otoku Rabu. Mogućnost praćenja njegova kretanja po otoku nalazi se u prikazu realnih toponimijskih podataka. Naime, uporaba toponima u *Dragi* koji su većinom u neizmijenjenom obliku prisutni i danas na Rabu, omogućuje nam izradu poprilično točne rute pripovjedačeva istraživanja otoka.¹²⁸

Svrha prikazanog istraživanja otoka nalazi se u oblikovanju pozadine unutar koje će se opisati susreti pripovjedača s rapskim plemstvom na pašnjacima u blizini Barbata te između Lopara i Sorinja, pronalazak špilje unutar koje se nalazila okamenjena pastirica Draga te susret s Kalifrontom koji će pripovjedaču, nakon priče o svojoj nesretnoj ljubavi, postati vodičem kroz rapsku povijest. Svrha je svih navedenih susreta ponovno proslavljivanje rapskog plemstva i njihovog načina života. Kao što smo mogli pročitati u prethodnom poglavlju, Baraković je kroz opis susreta s vlastelom unutar prirodnog okoliša oblikovao reprezentaciju religijskog i društvenog prostora otoka, ujedno objasnivši poticaje za nastanak pohvalničkog spjeva.

Jednaku motivaciju nalazimo i u Kalifrontovu izlaganju rapske povijesti u kojoj se veliča rapsko mjesto u povijesnim zbivanjima, a za značajnu poziciju otoka na povijesnoj karti najzaslužnije je, očekivano, rapsko plemstvo. Nadalje, ne smijemo zaboraviti činjenicu da je izlazak iz urbanog areala u prirodni krajolik autoru poslužio za uspostavljanje kontrasta između

¹²⁷ Švelec, Franjo, nav. djelo. str. 165 – 178.

¹²⁸ *Razumije se, zbiljskim relacijama, kako je već rečeno, odgovara i autorova ruta od Raba do Barbata, odanle u obratnom smjeru prema sjeverozapadu, tj. prema Loparu, odatle prema poluotoku Sorinju, kamo autor nije stigao jer se zadržao negdje na polovici puta između Lopara i Sorinja. Odavle se linija kreće krivudavo, jer sada pjesnik, sam, na konju odjaše put Kamenjaka, glavne rapske uzvisine, gdje će na dnu neke vododerine naići na spilju (...)* Prema ibid. str. 172.

organiziranog centra otoka i prirodnog okoliša. Time je omogućeno istovremeno ukazivanje na posebnosti tih dviju značajki – urbani centar otoka obiluje veoma bogatom i visokovrijednom arhitekturom kojom bi se, kako je prikazano u stihovima, ponosio i Rim, a prirodni krajolik prostor je nesputanosti. Izgradnja tog kontrasta odvija se postepeno, a započinje pripovjedačevim izlaskom izvan gradskih zidina i uspinjanjem na uzvišenje s kojeg mu se pružio pogled na grad. Pripovjedač tijekom svojeg puta opisuje rapske pašnjake, brojne izvore vode, teško prohodan kamenjar te gustu šumu, što je sve u skladu s geografskim karakteristikama otoka Raba kakvog i danas poznajemo.

Zanimljiva je činjenica upotrebe triju geografska elementa – vode, livada i šuma za oblikovanje radnje spjeva. Naime, otočno bogatstvo izvorima pitke vode poslužilo je za oblikovanje priče o okamenjenoj pastirici iz čijih je očiju tekao nepresušni potok; livade, to jest pašnjaci poslužili su za oblikovanje reprezentacije prostora zajednice, a gusta crnogorična šuma postala je trajno prebivalište mitskom Kalifrontu. U nastavku rada pozabavit ćemo se tim geografskim elementima uz pomoć kojih je oblikovan književni prostor spjeva.

5.1. IZVORI, PAŠNJACI I ŠUME

Izvan gradskih zidina opisana su tri prirodna izvora vode.¹²⁹

(...)
*van pohoda blizu grada,
gdi mi kaže ruka liva
s one strane od zapada
tri studenca voda živa.
Onda sunce nîmi vlada
kad posledni zrak prosiva;*
(...)

¹²⁹ *Izlazeći iz grada – piše pjesnik – vidio je s lijeve strane tri studenca žive vode (...)* Dva se od njih i danas mogu pogledati; nalaze se ispod Stubišta Matije Gupca; treći nije identificiran, mora da je bio na mjestu koje sada pokriva dio parka. Prema Švelec, Franjo, nav. djelo, str. 171.

Baraković se u *Dragi* nekoliko puta posvetio hidrološkom aspektu otoka o čemu je pisao i Matko Peić.¹³⁰ Autorovo često spominjanje izvora, rijeka i rječica u spjevu u kojemu slavi Rab povezano je s vodnim bogatstvom otoka. Naime, na Rabu je, zahvaljujući geomorfološkim osobinama otočnog tla tijekom povijesti locirano oko 300 izvora pitke vode.¹³¹ O značaju postojanja i dostupnosti pitke vode na geografski izoliranom prostoru, odnosno otoku, ne treba posebno govoriti. Dostupnost vode i podjednaka prava na nju koja su dijelili svi stanovnici otoka najbolje opisuju stihovi:

(...)
svak ju crpa, svih dopada
svak ju nosi i proliva.

Najviše pažnje i prostora vodnom elementu u spjevu nalazimo u strofama koje su uslijedile nakon pripovjedačeva drugog i posljednjeg susreta s rapskom vlastelom na putu između Lopara i Sorinja. U narednim strofama opisi vode koji su do tada bili sporedni, postali su ključni jer se njihovim spominjanjem došlo do pripovjedačeva otkrića špilje¹³² unutar koje je *otkrio* okamenjenu pastiricu Dragu što je označilo početak legende po kojoj je spjev i dobio ime:

Ter ta žena iz očiju
valovitu riku toči,
ne s jednoga, da s obiju,
ka će blida lišca moči;
bili prsi ruke skriju,
ki zanose mnogim očii;
dim se vije iz ušiju,
ter po spilji mrak uzroči.

¹³⁰ Od četiri elemenata najvećma je slavio vodu. Njoj je i posvetio cijelu pjesan, jer Draga je zapravo izvor vode u kamenu. A gdje li sve nije našao Baraković priliku da se sjeti vode. Nalazi je u moru, u oku pastirice koje je »toči«, u rosi koju nebo »muže«! Prema Peić, Matko, *Barakovićev barok u Slovo o Rabu*, str. 36.

¹³¹ Barić, Ivo, nav. djelo, str. 11.

¹³² O toj spilji, odnosno pretpostavci da je riječ o toj spilji, piše Franjo Švelec: (...) *Istoga je, mimetičkog karaktera i spomenuta spilja u koju je autor smjestio okamenjenu Dragu. Nalazi se oko 500 m daleko od Rajske plaže, u predjelu Jamine (blizu današnjeg autokampa kod San Marina). Smještena je prema zaljevu, otvor joj je širok 3 – 3,5m, visok oko 4m, a unutrašnjost saglediva oko 6 m; puna je vode koja se uz neznatan napor može i rukom doseći.* Prema Švelec, Franjo, nav. djelo, str. 172.

Uz vodu, geografsko-književni prostor u spjevu oblikuje se i kroz opise otočnih livada, pašnjaka i šuma s kojima se u *Dragi* često susrećemo. Prvi susret s vegetacijom otoka odvio se prilikom pripovjedačeva dolaska na livadu u blizini gradskih zidina. Ta je livada smještena na samoj morskoj obali, osim za berbu vazdazelenog ljekovitog bilja, služila i za ispašu:

*Prošetah se po livadi
ku zaslana sine more,
gdi se nikdar voće sadi,
nit se kopa, nit se ore,
neg se koren bilja vadi
kim se rana zličit more,
po noj trava ne okadi,
nit ju zimi led primori.*

*Ta livada nije mala,
jer su na ņoj koņem paše;
(...)*

Spominjanje ove livade posjeduje višestruki značaj za daljnje susrete s opisima rapskog krajolika u spjevu. Kao prvo, opis livade (s izuzetkom spominjanja nekolicine toponima na samom početku te opisa triju izvora vode u neposrednoj blizini grada) predstavlja početnu točku u reprezentaciji prirodnog prostora u spjevu, a ujedno koncizan opis njezinih obilježja omogućuje nam ne samo mogućnost lociranja onovremenog položaja¹³³ već i razvoj očekivanja za buduće susrete s opisima rapske prirode.

Kao drugo, ovaj je motiv livade oblikovan kao mjesto s koje je pripovjedač krenuo u istraživanje otoka, tim činom napustivši organizirane okvire gradskog života i prepustivši se čarima prirode. To napuštanje civilizacijskih okvira nakon opsežnog istraživanja urbanoga prostora grada, sakralne arhitekture, crkvenih redova i kršćanskih relikvija, oblikovan je kao kontrast između urbanog i prirodnog prostora.

¹³³ Najvjerojatnije je riječ o livadi koja se nalazila na mjestu današnjeg parka Boškopini. O toj mogućnosti piše i Švelec: *Malo potom stigao je na livadu uz obalu na kojoj su rasle mnoge ljekovite biljke. Riječ je zacijelo o sadašnjem dijelu parka što se proteže uz obalu, sjeveroistočno od hotela Istre. Bilo bi zanimljivo istražiti ima li za ljekovito bilje kakvih arhivskih potvrda.* Prema Švelec, Franjo, nav. djelo, str. 171.

Ta dva prostora povezana su motivom putovanja (pripovjedač jaše na konju): *Vidih koña osedlana / jahati me dojde kana*). Značaj konja kao transportne životinje razvidan je tijekom cijelog pripovjedačeva kretanja po otoku. Konj je ujedno i pripovjedačev vodič, o čemu piše i Matko Peić, uspoređujući konja s Vergilijem koji je Dantea vodio kroz pakao, čistilište i raj.¹³⁴ Pripovjedač s konja silazi tek nekoliko puta – prilikom susreta s rapskom vlastelom, nužnog okreppljenja izvorskom vodom te tijekom boravka u gustoj šumi u koju ga je uveo Kalifronte. Konj je bio *krivac* i za prvi pripovjedačev susret s rapskom vlastelom izvan grada Raba koje je susreo na istočnim pašnjacima otoka.

Spominjanje pašnjaka, ovaca, a prema tome i ispaše, u djelu posjeduje višestruki značaj. Veliki broj pašnjaka i daleko veći broj ovaca na otoku Rabu povijesna je i dokumentirana činjenica¹³⁵ čije je uključivanje u spjev koji slavi svaki segment otoka bilo nužno. Štoviše, značaj stočarstva za život otoka Baraković je prikazao i kroz sam naslov spjeva te oblikovanjem mitske priče o dvoje mladih pastira, Kalifronta i Drage. Ujedno, maloprije spomenuti kontrast između gradskog i *seoskog*, pastoralnog načina života, najbolje se očituje upravo kroz prikaz pastirskog postojanja. Bezbrizno čuvanje pitomih životinja u prirodnom okolišu koji je divlji, ali ujedno i bezopasan zbog izostanka opasnih životinjskih vrsta o čemu piše i Baraković,¹³⁶ predstavlja pravu suprotnost životu unutar gradskih zidina.

Spomenute susrete na pašnjacima autor je iskoristio i kako bi ukazao na razlog nastanka spjeva koji je, prema stihovima, došao iz ideje i želje plemstva da se rapska povijest prikaže i

¹³⁴ O značaju konja u Dragi, u skladu s umjetničkom koncepcijom svojeg osvrta, Matko Peić piše: *U Barakovićevu bestijariju glavna životinja je konj. On mu je svojim instinktom pametne životinje neka vrsta Vergilija kroz pakao, čistilište i raj Raba. Konj je i amblem Barakovićeve literature na kojem stoji da treba pisati opamećenim instinktom.* Prema, Peić, Matko, nav. djelo, str. 37.

¹³⁵ Stočarstvo, a osobito uzgoj ovaca i koza u priobalnom području i na otocima oduvijek je predstavljalo sastavni dio života. Zbog nedostatka kvalitetnog obradivog zemljišta uzrokovanog geološkim i geografskim značajkama tih područja, uzgoj životinja koje su višestruko iskoristive (meso, mlijeko, vuna...) bio je nužan. Rab je od davnine bio pogodan za razvoj stočarstva. Premda je u davnoj prošlosti gusta pošumljenost otoka zbog pogodnog tla i prisustva vode bila veoma velika, korištenjem drvnog potencijala kao jedinog (uz kamen) izvora građevnog materijala, ona se postepeno smanjivala. Dolaskom Slavena na otok koji su se najvećim dijelom bavili ratarstvom i stočarstvom i koji su zaposjeli područja izvan zidina grada Raba, broj grla stoke se zasigurno umnogostručio. Kao što znamo, nekontrolirana i pretjerana ispaša oduvijek je dovodila do uništavanja šuma te slabljenja i erozije zemljišta. Slična se stvar dogodila i na Rabu koji je zbog gore navedenog razloga izgubio brojne hektare bogate šume (Tijekom 19. stoljeća na koze se gledalo kao na štetnike čije se posjedovanje nastojalo smanjiti nametanjem visokih poreza). Prema Peričić, Šime, nav. djelo.

¹³⁶ Baraković izostanak opasnih životinja na otoku spominje u nekoliko stihova (*A zač otok nima zviri / ni otrofna gada nišće / s mirom gone svi pastiri / svoja stada na plandišće*).

sačuva u stihovima te ujedno, kako bi ukazao na klasičnu naobrazbu vlastele što posebice dolazi na vidjelo prilikom drugog susreta na pašnjaku između Lopara i Sorinja.

Uz izvore vode, livade i pašnjake, geografski je prostor u *Dragi* oblikovan i opisima šumske vegetacije. Rapska je šuma u spjevu prikazana onako kakva je i mogla biti – gusta, tamna i teško prohodna. Kao takva, ona je bila mjesto pripovjedačeva čuđenja, zalutalosti te posljedično i straha. Štoviše, rapska je šuma toliko neobična da je pripovjedača u nju uvelo i vodilo još neobičnije mitsko biće – vjekovni Kalifront koji je zbog svojeg grijeha izgubio većinu ljudskog obličja i postao besmrtnan. Kako bi dočarao gustoću šume i osjećaj dezorijentiranosti u njoj, Baraković je upotrijebio svoje poznavanje antičke mitologije, usporedivši rapsku šumu s Dedalovim labirintom:

*Kad Dedalo zgradi bunu,
gdi naredi krive staze,
od ovoga, jimam sumnu,
da odovda sliku vaze;
(...)*

Razlog izraženog značaja šume u oblikovanju spjevu, dapače autorovu fascinaciju istom, moguće je potražiti u karakteristikama biljnog pokrova otoka. Rab je u prošlosti bio mnogo bogatiji vegetacijom: (...) *najveći dio površine otoka zapremala je u prošlosti šumska vegetacija, a samo strme obale na sjeveru i sjeveroistoku nisu bile pokrivene šumom, nego su imale vegetaciju stijena.*¹³⁷ Štoviše, potvrda o vegetacijskom bogatstvu nalazi se i u samom imenu otoka. Prihvaćeno je mišljenje Antona Mayera o ilirskom podrijetlu toponima Arba, odnosno o nekadašnjem imenu otoka. Naime, korijen *arb-* označavao je nešto mrko ili tamno, pa je logično za pretpostaviti da je nastanak imena povezan s bogatstvom otočnih crnogoričnih šuma.¹³⁸ Baraković se u nekoliko strofa posvetio i raznolikosti biljnih vrsta rapske šume u kojima je pokazao svoje pjesničko umijeće, a ujedno čitatelje upoznao s različitim vrstama stabala prisutnima na otoku. Pripovjedač spominje dub, odnosno hrast, jelu, bor i jasen¹³⁹:

¹³⁷ Marković, Ljerka, *Iz prošlosti istraživanja flore i vegetacije otoka*, u *Rapski zbornik*, JAZU, Zagreb, 1987., str. 70.

¹³⁸ Marković, Mirko, *Poznavanja otoka Raba od antičkih zemljopisaca* u *Rapski zbornik*, JAZU, Zagreb, 1987., str. 48.

¹³⁹ Sudeći prema sadašnjem stanju rapskih šuma, odnosno prisustvu različitih biljnih vrsta, ali i popriličnom mnoštvu sačuvanih dokumenata kroz povijest koji nam mnogo toga otkrivaju o stanju i gospodarenju rapskim šumama, mogli bi zaključiti da je Baraković u stihovima podastro realan, ali i probran prikaz i opis tada prisutne rapske vegetacije i da se u rapskim šumama doista susreo s hrastom crnikom, jelama, borom i crnim jasenom.

*Uvede me on u luzi,
čudnovati gdi su **dubi**,
svak bi reka' da su duzi
ravni, lipi, a ne grubi,
(...)
Pak me vodi po ravnici
ku prikriju guste **jele**
(...)
tko zabludi meju **bori**,
jer bo restu po naravni
ozdol goli, gusti gori,
(...)
plemenito pak staborje
ravna pruta **jasenova**.*

*

Kao što smo mogli vidjeti iz provedene analize, reprezentacija triju geografska elementa na otoku Rabu, to jest vode, pašnjaka i šume posjeduje višerazinsku funkciju. Primarna funkcija povezana je s informacijskom razinom o osobinama prirodnog krajobraza, to jest autorovom namjerom da se prikaže prisutnost povećeg broja izvora, bogatih livada pogodnih za ispašu te gustog šumskog raslinja na otoku.

Sekundarna funkcija reprezentacija navedenih elemenata nalazi se u oblikovanju pozadine koja je omogućila odvijanje temeljnih događaja unutar spjeva, kao što su spomenuti susreti na pašnjacima, pronalazak okamenjene Drage i upoznavanje s Kalifrontom, njegovom osobnom prošlošću, ali i cjelokupnom poviješću otoka Raba.

Tercijarnoj funkciji reprezentacije mogla bi se pripisati sama namjera opisa navedenih događaja, to jest onoga što je autor namjeravao postići prikazanom radnjom, a što je već više puta spomenuto (slavljenje plemstva, rapske povijesti i sl.).

U *Dragi* je reprezentacija prirodnog krajolika oblikovana na temelju stvarnih geomorfoloških osobina otoka što je neosporna činjenica vidljiva i površnim poznavanjem karakteristika rapskog pejzaža. Premda je autor u spjevu ukazivao na ljepotu nesputane prirode otoka, ona nigdje nije dovoljno idealizirana da bi se mogla pojmiti kao prostor Arkadije. Unatoč tome što u *Dragi* prirodni krajolik otoka nije reprezentiran kao idealni prostor, on je u spjevu ipak poslužio za prikaz bezbrižnosti pastirskog života klasičnog za pastoralna ostvarenja.

U nastavku ćemo se posvetiti još jednom aspektu koji je značajan za cjelokupno oblikovanje djela, a riječ je o otočnim i izvan otočnim toponimima koji ne samo što pozicioniraju otok Rab na geografsku i povijesnu kartu ovog dijela Europe nego i sudjeluju u izgradnji likova spjeva.

5.2. TOPONIMI KAO PUTOKAZI

Kao što je rečeno u uvodu, bitan element u izgradnji reprezentacije geografskog prostora u spjevu nalazi se i u upotrebi toponima. Baraković je toponime, one pripadajuće i one nepripadajuće otoku, iskoristio u izgradnji spjeva, s jedne strane upotrebljavajući ih za pozicioniranje otoka Raba na geografskoj i povijesnoj karti, a s druge strane u oblikovanju mitološkog dijela rapske povijesti.

U spjevu se nalazi nekoliko etimoloških interpretacija. Tako se na primjer nastoji objasniti porijeklo imena grada Raba¹⁴⁰ te (pogrešno locirane) Vrhovnice, to jest kasnije Kolente:

*Prozvaše ga Rabom tada
na raboti ki rabiše,
zač rabota prudna biše,
i zove se Rab do sada.*

(...)

*Tako posta mnogo vrime
grad sagradjen na otoku,
a budući na visoku,
Vrhovnica nosi jime.*

(...)

*Promini se Vrhovnica
er Kolenta jime steče,
ča latinski jezik reče,
tjer kolina jest glavica.*

¹⁴⁰ Do sad najbolje objašnjenje postanka imena grada nalazi se u mišljenju da je ono ilirskoga podrijetla te da je korijen – arb indoeuropskog postanja koje je značilo mrk ili taman. Prema tome, pretpostavka je da je Arba označavala Crni otok, odnosno otok s gustom crnogoričnom šumom koje je u prošlosti, prije iskorištavanja za gradnju, zasigurno bilo mnogo više. Metatezom likvida nekadašnje Arba prešlo je u Rab. Prema Marković, Mirko, nav. djelo, str. 48. .

Etimologiziranje se koristi i u izgradnji likova. Naime, troje likova koji se u njoj pojavljuju, to jest troje otočana, posjeduju imena otočnih toponima. Na tu se zanimljivu pojavu u spjevu osvrnula i Lada Badurina: *Zasigurno je mnogi Rabljanin, pa i svaki malo bolji poznavatelj rapskoga otoka, čitajući Dragu, rapsku pastiricu, bio ponešto zbunjen. Naime, imena glavnih likova legende koja čini okosnicu spjeva podudarna su s imenima nekih rapskih lokaliteta.*¹⁴¹

Baraković je ovim postupkom antropomorfizirao toponime, pa je tako od Supetarske Drage nastala pastirica Draga, od Barbata, područja veoma pogodnog za ispašu ovaca, oblikovan je njezin otac, *muž veseljak bistra oka* Barbat, a od toponima šumskog dijela otoka stvoren je Kalifront. Osim ova tri antropomorfizirana toponima, u spjevu se, osim naravno toponima grada Raba, pojavljuju još četiri otočna toponima – Lopar, Fruga i Mihe, to jest dva travnata područja pogodna za ispašu te Sorinj.

Prema spisima Agostina Valiera, apostolskog vizitatora koji je boravio na Rabu 1579. godine, na Rabu su postojali sljedeći toponimi povezani sa stalnim ili povremenim ljudskim prisustvom: Lopar, Supetarska Draga, Mundanije, Barbat, Banjol, Palit i Kampur. Prema vizitatorskoj dokumentaciji, *jedino je Lopar bio seoska općina sa strukturom naselja i stalnim stanovništvom*¹⁴² dok se ostala navedena mjesta spominju *u takvom kontekstu da se može zaključiti da su tamo bili stanovi, tj. kuće za smještaj onih koji su držali zemlju u zakupu ili koji su bili najamnici za rad na polju ili ispaši blaga.*¹⁴³ Prema navedenom popisu, mogli bi zaključiti da Baraković u spjevu i nije izostavio mnogo otočnih toponima kao što bi se to moglo pomisliti čitajući stihove spjeva i uspoređujući ih s današnjom naseljenošću otoka.

Lopar, koji je uz grad Rab očigledno bio jedino veće naselje na otoku, u *Dragi* je jasno naznačen, baš kao i njegovi žitelji (*kadi mole Krst propeti / Laparani za pokoru*). Toponime ostalih manjih, uglavnom povremenih ljudskih obitavališta, Baraković je odlučio oblikovati u likove legende. Antropomorfizacijom toponima, osim oblikovanja priče o Kalifrontovoj neuspješnoj ljubavi, Baraković je likove Barbata i Kalifronta u prikazu rapske povijesti oblikovao kao one koji su na otoku Rabu živjeli i prije dolaska plemićkih rodozačetnika, a time (u skladu s izmiješanom

¹⁴¹ Badurina, Lada, *Neka imena iz Barakovićeve spjeva u ozračju suvremenog jezikoslovlja*, u *Rapski zbornik*, JAZU, Zagreb, 1987., str. 153.

¹⁴² Mayhew, Tea, nav. djelo, str. 4.

¹⁴³ Ibid.

kronologijom spjeva) i prije dolaska Rimljana i Grka, što ih je posljedično smjestilo u daleku i nepoznatu povijest, stvorivši od ovih toponima mitološka bića koja su stara kao i sam otok.

Barbat¹⁴⁴ se u spjevu, ovisno o potrebama određenih dijelova radnje, pojavljuje kao osoba, naseljeno mjesto, područje pogodno za ispašu ali i uzgoj vinove loze što je i vidljivo u stihovima:

(...)

*žudan vidit kraj otoka
i Barbasko bistro more.*

(...)

*Od Barbata biše vina,
ko primore ljudi jači,*

(...)

*Tad pristaše kraj otoka
pri Barbatu mužu staru,
koji biše u kotaru
prva straža od istoka.*

(...)

*Pak od strane od istoka
trave paše obilata
gdi je drugikraj otoka,
bihi stada u Barbata:
muž veselak bistra oka,
dobra roda i bogata*

(...)

Kao jedini lik legende s kojim je pripovjedač uspostavio komunikaciju, Kalifront mu pruža dva, međusobno proturječna postanja svojeg imena. Kalifront o svojem imenu govori na dva mjesta, to jest u dvije strofe: prema prvoj strofi pastir je dobio ime po predjelu na kojemu je pasao ovce, a prema drugoj strofi predio na kojemu je čuvao ovce dobio je ime po njemu:

*Tako pasuć blaga stada
sve vlastite ofce naše
za ove strane od zapada,
kraj otoka meni daše
vrhom gore sve livade*

¹⁴⁴ Porijeklo toponima Barbat vjerojatno je u vezi s latinskim pridjevom *barbatus* što znači »kosmat«, »šumovit«
Prema, Badurina, Lada, nav. djelo, str. 154.

*obilate stadom paše,
te pastiri mene tada
Kalifrontom svi prozvaše.*

*Kalifronta osta jime
radi mene toj dubravi,
da nikadar smrt, ni vrime
nit ga stare, ni zatravi.*

Badurina o tom proturječju u spjevu piše: (...) *Neizvjesno je, dakle, je li pastir dobio ime po predjelu na kojem su pasle njegove ovce, ili je šuma dobila ime po pastiru koji ju je, legenda priča, kažnjen zbog svoje ljubavne pohote, vjekovima morao saditi. Bilo kako bilo, očito je ime Barakovićeve lika (...) najuže povezano s gustom šumom obraslim istoimenim poluotokom.*¹⁴⁵

Toponime koji geografski ne pripadaju otoku Rabu autor je najvećim dijelom smjestio u četvrtu vrstu *petja*, odnosno u posljednjem pjesničkom odjeljku. Riječ je o tri toponima – Senj, Lika i Karlovica koji se u spjevu pojavljuju ukupno četrnaest puta.¹⁴⁶ Senj je u stihovima predstavljen kroz onodobnu problematiku s uskocima (*señska oholija* i *Señani*) te meteorološkim osobinama velebitskog kanala, to jest buri koja je često znala onemogućavati normalno odvijanje plovidbe, a time i životno važnu trgovinu:

(...)
*ne hod ob noć priko vrata,
da te **bura** ne oslani,
ako dunu **Señska vrata**.*

*Često vitri smetu more,
kako se ufa u tišinu,
Señska vrata kad obore
staru svoju opačinu,
rasrdi se ča se more
nose vali u visinu,
(...)*

¹⁴⁵ Badurina, Lada, nav. djelo, str. 154.

¹⁴⁶ Toponimi Senj i Lika pojedinačno se pojavljuju četiri, a Karlovica šest puta.

Lika je predstavljena kao poprište sukoba Atila i rapskih rodozačetnika, ali kao i važna trgovačka ruta. Posljednji toponim s popisa jest Karlovica. Ipak nije posve jasno predstavlja li Karlovica naseljeno mjesto, planinski vrh ili prijevoj, a dodatno zbunjuje njezina pozicija. Prvo spominjanje Karlovice u spjevu donosi i njezino pozicioniranje:

*Karlovicu ne daleko
već od miše priko mora
lasna kriti gluha eko
ku povraća pusta gora.
(...)*

Sljedeća spominjanja Karlovice odvijaju se u Kalifrontovu izlaganju povijesti gdje saznajemo da su *Karlovicu tvrdu goru* zaposjeli rapski rodozačetnici, tražeći predah od borbe s Atilinom vojskom. Razvojem rapske povijesti, Karlovica se pretvara u mjesto, koje je, kao i Lika, služilo za uspostavu trgovinskih veza s kopnenim zaleđem:

*(...)
Karlovica, Lika gora
trgovine vazda puna,
živo blago, sir i vuna
naloženo pokraj mora,
(...)*

Ova nam trgovačka komponenta Karlovice sugerira Karlobag koji se nalazio u neposrednome rapskom zaleđu, a ujedno je bio i važna transportna luka za rapsku robu prema *Velebitu i unutrašnjosti*.¹⁴⁷

Već u prvim strofama posvećenim povijesti i Atilinim osvajanjima, Baraković čitateljima donosi nekolicinu toponima kojima pozicionira radnju i prikazuje opseg područja zahvaćenog stihijom rata:

Sad Bosanska zemlja gdi je

¹⁴⁷ Novak, Zrinka, nav. djelo, str. 19. Premda za to postoji mogućnost, dodatnu nesigurnost stvara stih u kojem autor očigledno govori o udaljenosti Karlovice od otoka Raba (*već od miše priko mora*). Prema tom stihu, Karlovica bi trebala biti udaljena od Raba jednu milju, što se i poklapa s najmanjom udaljenošću otoka i kopna, no na tom je mjestu smješten jedino Jablanac.

*i Bnetačke¹⁴⁸ dil države
i Hrvati gdi se prave,
mñu do zemlje Natolije.¹⁴⁹*

U djelu nailazimo na još nekoliko toponima: Budin, to jest Budim¹⁵⁰, Sibinj, Labin, Egipat, Carigrad, Atena, Otrento¹⁵¹ i već spomenuti Zagreb, Krbava i Lika. Naravno, u povijesnom pregledu nalaze se i već spomenuti rapski toponimi kao što su Barbat (ovdje u ulozi antroponima), Kalifront te Rab. Ovdje se, kao što smo vidjeli u analizi povijesnog prostora, Ptolemejevom kartografskom pogreškom spominje i pozicionira u povijest otoka Raba Kolenta, toponim koji tamo ne pripada. Osim toponima, element koji oblikuje geografski prostor u spjevu čine i etnonimi čijom pojavnošću dobivamo okvirne informacije o kontaktu Rabljana s drugim narodima. Baraković tako spominje Rimljane, Grke, Đenovljane te Ugre koji su, svatko na svoj način, ostavili trag u rapskoj povijesti.

*

Književni je prostor u ovom dijelu *Drage, rapske pastirice* oblikovan na temelju međusobnog ispreplitanja opisa geografskih obilježja otoka koje čine prikazi vodnog bogatstva, krškog krajolika, brojnih pašnjaka, bogatstva šumskog pokrova te prikaza otočnih i izvanotočnih toponima. Izvanotočnim se toponimima i etnonimima Baraković poslužio kako bi čitateljima ukazao na značaj Raba u povijesnim događanjima, a s druge strane, otočni su toponimi autoru poslužili za oblikovanje legende o Dragi i Kalifrontu te ujedno za prikaz jezične povezanosti otoka Raba s kopnenim, hrvatskim zaleđem.

Autor spjeva je sva spomenuta obilježja otoka uspio upotrijebiti u izgradnji djela, prilagodivši ih na najbolji mogući način time oblikujući kompaktnu i smislenu čitalačku cjelinu. Njegova je literarna imaginacija od hidrološkog bogatstva otoka stvorila okamenjenu pastiricu iz čijih je očiju tekao nepresušni potok; bogate travnate livade autor je oblikovao u područja idealnog

¹⁴⁸ Mletačke.

¹⁴⁹ Natolija, to jest, Anatolija je pokrajina u zapadnoj Aziji koju se poistovjećuje s Malom Azijom (na tom prostoru nalazi se današnja Turska). Tijekom povijesti ovaj je prostor bio poprište čestih vojnih i političkih sukoba, migracija i sl. Prema <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=2517>. Stranici je pristupljeno 25.5.2020.

¹⁵⁰ Budim je zapadni dio današnje Budimpešte koji je od 1361. do 1541. godine imao status političkog i upravnog središta Ugarske. Nakon oslobođanja od Osmanlija i gospodarske obnove, 1784. godine Budim ponovno postaje glavni grad, a sto godina kasnije povezuje se s Peštom u jedinstveni grad, odnosno Budimpeštu. Prema <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=9975>. Članku je pristupljeno 17.4.2020.

¹⁵¹ Otrento je lučki grad na krajnjem jugoistoku Italije.

pastirskog života i savršena mjesta za učene i mudre razgovore obrazovanih plemića, a gusta i teško prohodna crnogorična šuma pretvorena je u idealnu kulisu za obitavanje onoga kojeg su bogovi prokleli zbog počinjenog grijeha. Svi ti dijelovi spjeva međusobno funkcioniraju podjednako dobro kao i prirodni elementi koje predstavljaju.

Prelazak iz urbanog okvira u prirodno okruženje otoka koje uokviruje jedino more, odvija se postepeno te u skladu s činjeničnom situacijom na otoku u razdoblju nastanka spjeva. Doista, u opisu prirodnog krajolika Baraković se, u opsegu mogućnosti pjesničke forme pohvalničkog spjeva, pridržavao činjeničnog stanja što možemo zaključiti putem usporedbe s današnjim geografskim specifičnostima otoka. Reprerentacijom prostora prirode otoka Raba Baraković je uspio naglasiti kontrast između urbanog i prirodnog, nesputanog dijela otoka, a ujedno je toponomastičkom kreativnošću oblikovao i imenovao likove legende koja se potvrđuje *kao doista rapska (...)*¹⁵².

¹⁵² Badurina, Lada, nav. djelo, str. 154.

6. PROSTOR POVIJESTI

Pohvalnička intencija *Drage* vidljiva je i u autorovoj odluci odabira načina prikaza rapske povijesti. Kao što smo već ustvrdili, Barakovićev odnos prema povijesti otoka povezan je s njegovim pozitivnim odnosom i stavom prema rapskom plemstvu. Sukladno tome, autorova koncepcija rapske povijesti započinje dolaskom davnih predaka koji su na otoku zasnovali upravo one plemićke obitelji koje su u vrijeme nastanka spjeva bile najuglednije.

Rapska povijest iznosi se tijekom pripovjedačeva susreta s mitskim bićem Kalifrontom koji mu, na njegovu zamolbu, krene pričati o dolasku devetorice hrabrih ratnika, predaka ondašnjih plemića, odnosno rodozačetnika rapskih plemićkih obitelji, koji su se odlučili skloniti na Rab uslijed hunskih provala. Prema stihovima spjeva, to su bili: **Galcinja** (*Biše jedan tih Galciña, / od diteta jošće mlada*), **Zoldorigo** (*Drugi biše Zoldorigo, / plemenita bana sime*), **Miklauš** (*Knez Miklauš biše tretí*), **Zaro** (*A četvrti biše Zaro*), **Skafa**, **Černota** (*Bihu Skafa i Černota / nastojeći svoje srići / da jimahu mač Nembrota / ne bi mogli boļe sići*) **Armulas**, **Nimira** (*Tko bi vidi' Armulasa / čudi' bi se gdi Nimira / sam Atilu glavom tira / čineć tikom da pokasa*) i **Konzica** (*I kad biše jur ob noći / ter Konzice nî na broju*).

Došavši na otok, hrabra devetorica susrela su se sa srdačnim starosjediocima te vidjevši da otok obiluje prirodnim bogatstvima, odlučili su se na njemu i nastaniti te sagradiše grad Vrhovnicu:

*Veselo ih Barbat prija
kako ļudi od vridnosti,
zač takovi nigdar gosti
još ne biše vidi' prija.
(...)
Ter ti gosti to videći
Kalifronta a Barbata
da su mista obilata,
gdi se more blago steći,
stati s nami svi pristaše,
zač bo im se misto zľubi,
Barbat, Lopar, moji dubi,
gora, vode, pole, paše.
(...)
Ta se družba ugovori
kako ľudi od pameti:*

*ako ćemo vladat kmeti,
sagradimo grad na gori.*

Nakon završene gradnje na najvišem dijelu otoka i uspostavljanja vlasti nad otočnim starosjediocima, odlučili su riješiti pitanje vlastita potomstva te su pronašli plemenite žene spremne za udaju.

(...)
*za koga li grad gradimo,
kad ni jedan žene nima?*

(...)
*Ženimo se, već ne stojmo,
prijaj neg se postaramo,
zač bo sebe svi varamo,
poručmo oli pojmo.*

*Tad najdoše sebi žene,
niki dalek priko mora,
iz kraleva niki dvora,
sve gizdave i poštene:*
(...)

Nije prošlo mnogo vremena, a Vrhovnica, sada ispunjena životom, počela je polako, ali sigurno, sve snažnije privlačiti narode i trgovce sa svih strana poznatog svijeta usput bivajući preimenovana u Kolenta:

*Vrhovnica bi gotova
sinove se narodiše,
ki poroda rasplodiše
sve pribitka vazda nova.*

*Od zapada do istoka
obličiče svi narodi,
dohoditi jaše brodi
da grad vide vrh otoka.*

(...)
*Kad Rimljani vojevahu
vladajući svi narodi,
prohajahu mnogi brodi,
tad Kolenta grad prozvaše.*

Kako se trgovina intenzivirala, postalo je očigledno da visoko smještena Vrhovnica, odnosno Kolenta, ne može udovoljiti sve većim trgovinskim zahtjevima. Stoga se Kolenčani odlučuju na gradnju grada na morskoj obali i za samo tri godine posao izgradnje je priveden kraju.

(...)

*zač uz goru trudno biše
trgovinu potezati,
vazda kohe poprezati,
tko vazeti trga htiše.*

(...)

*Tužiti se jaše gosti:
nam je trudno podnositi
na glavicu vam nositi
naše blago od vridnosti.*

*Kolenčani tad u zboru
mudro više zavećaše
tere gostom obećaše
sagraditi grad pri moru.*

(...)

*Ne projdoše tri godišća
da zasnova bi gotova
i rabota gradu nova
gostom prostor i stanišća.*

Novosagrađeni grad prozvali su Rabom, a trgovci sa svih strana, saznajući za novonastali grad na savršenoj poziciji, pohriše nastaviti trgovinske veze te se trgovina na otoku počela razvijati kao nikada prije.

*Kada pride u poznanje
gorña zemļa i ostale,
da trgovci svi tu hvale
Raba grada novo stanje.*

*navališe trgovati
mnogo blago dogoneći,
hodmo, bratjo! govoreći*

priko gore putovati.

Razvoj Raba nisu omele ni grčke kolonijalne pretenzije na Jadranu jer su se otočani s njima uspjeli nagoditi te je mir potrajao sve do slabljenja i povlačenja Grka.

*Niko vrime Grci bihu
polimorje sve poseli,
svi otoci privazeli,
jer po moru moć imihu.*

*Jaše brodi prohoditi
ter do Raba dopirati
i vazmirje zadirati,
na Rab sile navoditi,
(...)
Ne da biše gospodari,
jer ne htiše s Rabom rati,
da živlahu kako brati,
a činahu svoje stvari.*

*Lipo Grkom Rab pogodi
dobrovoljno ne po sili,
mudrin redom u svih dili,
za to živi u slobodi.*

Potencijalnu grčku opasnost zamijenili su Đenovljani koji su Rabu, u slučaju neprihvatanja njihove prevlasti, zaprijetili silnom mornaricom, no Rab je ipak ostao slobodan.

*Jer gospoda Jenovešća
ne mogahu to podniti,
gdi zavidnost pohlep niti,
kako da ih Rab utišća.
(...)
grad pridati da se sprave
pri neg Jenva prospe sile
ke još na svit nisu bile,
ako lube svoje glave;
(...)
Pod grad jaše dopirati*

*hitri nave z brodi dugi
a pod jidri mnozi drugi
po razlogu morske rati.*

(...)

*Pren da ne bi Rab obvladan,
dali osta ništar mañe
neg ostane samo jañe
blizu lava kad je gladan.*

Nakon prolaska đenovske opasnosti, Rab se suočio s prijedlogom, odnosno zahtjevom ugarskog kralja da se prizna njegova vrhovna vlast. Zauzvrat, odnosno za priznanje vrhovne ugarske vlasti, Rab će dobiti zaštitu od mnogobrojnih pretendenaata na bogatstvo otoka koji su svoje nečasne namjere dokazali tijekom stoljeća.

*Tako Raba kraļi svita
ta mu priti, ta ga prosi,
ta mu vridne dari nosi,
ta mu slobod sfu obita.*

*Kraļ Ugarski žudan biše
hteć ostalim protiv stati
i Rabļani posla zvati
da ñegovu krunu sliše.*

(...)

*Obitamo časti pune
da vas puste svi narodi,
da živate u slobodi
za dvorani naše krune.*

*Ter ako bi inostranci
primagali slobod vašu,
obitamo pomoću našu,
čagod Ugri budu jači.*

Suočeno s tim zahtjevom, a svjesno značaja slobode koju su tako dugo štitili, otočno plemstvo je održalo vijećanje o svojoj i budućnosti otoka te su se usuglasili o uvjetima prihvaćanja ugarske vlasti.

*Tad se naši razabraše
da bi slobod ne zgubili,
zač nî moći protiv sili,
ter u vići zbor sabraše.*

*Različite misli bihu,
ta govori: pridajmo se,
drugi viče: ne dajmo se,
ča će jedan, svi ne htihu.*

(...)

*Sami sebe ne kolimo,
uzdržimo naše časti,
rvimo se od napasti,
poklisare pošaljimo;*

*ne mojmo sę obvezati,
zač i hteći ne moremo,
nego samo da moremo
iza štita potezati.*

Nakon saznanja da je ugarski kralj prihvatio uvjete rapskog plemstva, Kalifrontov se povijesni pregled naglo prekida te time dolazimo do kraja nedovršene *Drage, rapske pastirice*.

*

Reprezentacija povijesnog prostora u *Dragi* gradi se na interakciji provjerljive, dokumentirane povijesti te elemenata za koje nema povijesnih potvrda. Osnovni se okvir reprezentiranog povijesnog prostora otoka Raba nastoji oblikovati po uzoru na realne povijesne događaje. Pošto je osnovna namjena spjeva slavljenje i veličanje svih aspekata otoka Raba, povijest je oblikovana kao idealna. Sukladno tome u spjevu je povijest „sužena”¹⁵³

Povijesni se prostor u četvrtoj vrsti *petja* gradi oko nekoliko temeljnih događaja kao što je prebjeg plemićkih rodozačetnika na otok, izgradanja dvaju gradova (prvo Vrhovnice pa potom i Raba), vješto i mirno suprotstavljanje grčkim kolonizatorima, otvorena borba protiv denovskih

¹⁵³ *Povijest Raba autor je do krajnosti suzio: sveo ju je tek na nekoliko epizoda koje čine samo manji dio njegove prošlosti, što dakako u spjevu kao cjelini ima određeno značenje. Prema Švelec, Franjo, nav. djelo, str. 176.*

ugnjetača te na kraju, plemićka politička rasprava o budućnosti otoka nakon zahtjeva ugarskog kralja.

6.1. DOLAZAK PLEMIĆKIH RODOZAČENTIKA NA OTOK RAB

Izlaganje rapske povijesti u *Dragi, rapskoj pastirici* započinje u posljednjem pjesničkom odjeljku spjeva, odnosno u četvrtoj vrsti *petja*, otvaranjem vremenskog okvira koji se oblikuje već u prvom stihu spominjanjem Atila¹⁵⁴:

*Kad Atila zvir nečista,
biše silom svit primoga',
prozvaše ga bič od boga,
zač razori mnoga mista.*

Atila je u stihovima prikazan kao nemilosrdan osvajač čiji su ratni pohodi uzrokovali uništenje i patnju:

(...)
*gdi Atila grade mrv
vodeć robje u veruzi,*
(...)
*gdi Atila svitu priti,
da se toga ne pristraše.*

¹⁵⁴ Atila, poznat i pod nadimkom *Bič Božji*, bio je predvodnik, odnosno kralj naroda Huna sredinom 5. stoljeća. Huni su bili nomadski narod podrijetlom iz središnje Azije koji su pod pritiskom širenja kineskih plemena bili primorani povući se prema zapadu. Njihovim kretanjem prema Europi je i započela Velika seoba naroda krajem 4. stoljeća. Tadašnja Europa bila je podijeljena na Zapadno i Istočno Rimsko Carstvo koje je bilo blijeda slika nekadašnje najmoćnije imperije u povijesti. Iznenadan i nasilan dolazak Huna (ali i ostalih naroda s Istoka) samo je dodatno pogoršao ionako lošu situaciju na sjevernim granicama koje su bile izložene čestim napadima germanskih plemena. U početku, Huni nisu predstavljali neposrednu opasnost. Svjesno njihovog razornog potencijala, i Zapadno i Istočno Carstvo smirivalo je Hune plaćanjem godišnje potpore, odnosno danka u zlatu. Atila, rođen početkom 5. stoljeća, zajedno s bratom Bledom pripadao je vladajućem hunskom rodu, te su oni, nakon smrti strica, zajedno naslijedili vlast. Svjesni straha Europe, zatražili su povećanje iznosa koji im je bio plaćan i premda su dobili traženu godišnju količinu zlata (oko 230kg), nakon par godina odlučili su pokrenuti napade na gradove Istočnog Rimskog Carstva, uništavajući ih i pljačkajući. 445. godine Atila je ubio brata te prvi put samostalno zavladao Hunima čiji su se napadi dodatno intenzivirali. Njihovi su pljačkaški pohodi iza sebe ostavljali ekonomsku, ljudsku i moralnu pustoš. Vidjevši da u Istočnom Carstvu nije ostalo mnogo toga za opljačkati, Atilin se interes okrenuo prema Zapadnom Carstvu. No, uspjehe s istoka Atila nije uspio ponoviti i na zapadu gdje je doživio nekoliko poraza. Nakon neuspješnog pokušaja osvajanja Rima, Atila se vratio u Panoniju gdje je 453. iznenada i umro. Prema Gračanin, Hrvoje, *Atila: kralj Huna u Meridijani*, broj 136, 2009, str. 98 – 103.

Atili i njegovoj osvajačkoj vojsci, kao neposrednoj opasnosti za vlastiti opstanak, kao i opstanak tog dijela europskog kontinenta, suprotstavila su se devetorica boraca, rodozačetnika rapskih plemićkih obitelji s kojima smo se upoznali na početku poglavlja. Unatoč iskazanoj hrabrosti i nekoliko izvojevanih pobjeda, pod pritiskom sve jače opasnosti, preci rapskih plemića bivaju primorani uzmaknuti i preći na otok.

Kao što možemo vidjeti, na samom početku, odnosno na otvaranju priče o rapskoj povijesti nailazimo na Atilu kao element nestabilnosti čije je djelovanje bilo glavni uzrok strateškog povlačenja devetorice ratnika te njihovog prelaska na otok što će za izravnu posljedicu imati započinjanje rapske povijesti. Spominjanjem Atila, ratnih razaranja i pustošenja koji su bili izravan rezultat njegovih pljačkaških pohoda i koji su povijesno dokumentirana činjenica te istovremenim (aktivnim i značajnim) uključivanjem u ta događanja i predaka rapskih plemićkih obitelji, rezultat je želje i namjere, kako *naručioca* spjeva, tako i samog autora da stavljanjem vremensko-prostornog znaka jednakosti između veoma značajne ličnosti euroazijske prošlosti i plemićkih rodozačetnika izgrade povijesnu vjerodostojnost i značaj ovih potonjih.

Atila, koji ovdje predstavlja narode s Istoka, prikazan je kao oličenje ultimativnog zla s kojim nije moguće uspostaviti komunikaciju, dijalog, a još manje misao na mogućnost mira. Atila je za Barakovića *zvir nečista*; ne samo što je zvjer koja je izgubila svaki doticaj s ljudskošću, već je ujedno i nečist. To oblikovanje nečeg nam nepoznatog u odbojno klasičan je primjer formiranja imaginativnih granica prema *Drugome*, odnosno iskazivanja stava na temelju određenih stereotipa (u ovom slučaju povijesnog stereotipa starog više od tisuću godina u razdoblju stvaranja spjeva).

Laura Šakaja ukazuje na tisućljetnu ljudsku praksu straha, nepovjerenja i odbojnosti prema drugim kulturama koja je rezultirala proizvodnjom rasnih i nacionalnih stereotipa.¹⁵⁵ U kontekstu spomenutih predrasuda, zanimljiv je Atili pripisan epitet nečistoće. Pripisivanje nečistoće nečemu, odnosno nekome, za Šakaju je tipičan redosljed u razvoju stereotipa: *Među najučinkovitijim mehanizmima povlačenja imaginativnih granica neosporno je stereotipizacija Drugoga kao prljavog. Pritom riječ u pravilu nije o fizičkoj prljavštini, nego o simboličkoj (...)* ¹⁵⁶

Upravo tako su prikazani prodirući narodi s Istoka koje ovdje reprezentira lik Atila – nepoznati, opasni te moralno, ali i rasno prljavi. Toj se nečistoći suprotstavlja plemenita krv

¹⁵⁵ Šakaja, Laura, nav. djelo, str. 276 – 279.

¹⁵⁶ Ibid., str. 278.

devetorice rapskih rodozačetnika koje krasi plemenitost (*plemenita bana sime / plemenito ime staro*), sposobnost i borbena vještina (*dal' na boju vazda prvi / ter natoči zemlju krvi*). U strofama posvećenim srazu između očiglednog dobra i zla možemo primijetiti i korištenje životinja kao reprezentacija ljudskih osobina te klasičnu kategorizaciju na one opasne, ofenzivne i one defenzivne, naviknute na bijeg. Ta je diferencijacija predstavljena u strofama koje prikazuju protunapad rodozačetnika – oni su lavovi koji nemilosrdno napadaju zvjeri, odnosno Atilinu vojsku koja se ne može obraniti od takvih nasrtaja:

*Tko bi vidi' gladni **lavi**
prem pušćeni iz veruge,
gdi prid Ćimi zviri druge
koturaju strmoglavi,*

*zaludo se **lavu** brane
ako nisu tikon brže:
tu razdere, tom privrže,
van ako se bigom shrane.*

*Biže prid nim kuda mogu
prika poļa poplašene,
kad jur stanu nestrašene,
za veseļe ližu nogu.*

Osim lavova, Baraković u usporedbu uvodi i ptice – hrabri ratnici su sokoli, a istočnjaci golubice, time jasno prikazujući kako su se u tom napadu ponijeli „naši” junaci, a kako Atilina vojska:

*Tač **sokoli** lovne ptice
na lovišće kada smire,
ter se srićom tuj namire
na pitome **golubice**,
(...)*

Dolazak devetorica ratnika na morske obale pod pritiskom osvajačkih pohoda naroda s Istoka i njihov pogled na jadranske otoke neodoljivo podsjeća na poznate legende te umjetničke interpretacije istih o dolasku Slavena u ove krajeve:

*Pogljedaše na otoke
ke obtiče siñe more,
gdi Atila brž ne more
priskočitina tri skoke.*

*Čudjahu se kad srid mora
ugljedaše tvrdu goru,
kako more stat na moru
vrhu vala teško gora.*

Njihov prelazak na otok prikazan je kao rezultat triju čimbenika: božje pomoći, hrabrosti te domišljatosti. Sam čin prelaska morske površine i zazivanje Boga (*pak pomoći s neba prose*) u čitatelja može izazvati asocijacije na poznatu biblijsku legendu o prelasku Židova preko Crvenog mora. Židovi bježeći od „zle” faraonske vojske božjom pomoću i Mojsijevom sposobnošću prelaze more koje je kasnije i potopilo progonitelje, a hrabri rapski rodozačetnici taktički se povlače (jer bježanje ne bi bilo u skladu s dosadašnjim prikazom njihove neustrašivosti) pred jednako zlim osvajačima te također uz božju pomoć prelaze more koje u ovom slučaju ne potapa progonitelje, no ipak označava njihov kraj u spjevu.

Doplovljavanje na otok obilježeno je uspostavljanjem prvog susreta s otočnim stanovništvom koje je ovdje predstavljeno kroz lik Barbata, antropomorfiziranog toponima:

*Tad pristaše kraj otoka
pri Barbatu mužu staru,
koi biše u kotaru
prva straža od istoka.*

*Veselo ih Barbat prija
kako ljudi od vridnosti,
zač takovi nigdar gosti
još ne biše vidi' prija.*

Zanimljivo je primijetiti kako samo u nekoliko strofa dalje Barbat gubi svoju *ljudskost* i postaje otočni toponim:

Ter ti gosti to videći

*Kalifronta a Barbata
da su **mista obilata**,
(...)
Barbat, Lopar, moji dubi,
gora, vode, pože, paše.*

To varirajuće korištenje toponima prisutno je na još nekoliko mjesta u *Dragi*. Opis dolaska na otok otkriva nam podudarnost povijesne činjenice i stihova spjeva. Naime, Rab je već bio naseljen u razdoblju seobe naroda, štoviše, ljudska prisutnost na otoku potječe još iz razdoblja paleolitika¹⁵⁷, no naš interes vezan je za otočno stanovništvo koje se spominje u stihovima. U razdoblju seobe naroda i dolaska Slavena, na Rabu je živjelo romanizirano ilirsko stanovništvo.¹⁵⁸ U *Dragi* su već prisutni otočni stanovnici prikazani kao stočari, pastiri. No, povijest nam govori da su zapravo slavenski doseljenici bili ratari i stočari koji su, za razliku od domicilnog rapskog stanovništva koje je u najvećem broju boravilo u urbanoj sredini antičkoga grada, živjeli na zaposjednutom zemljištu.¹⁵⁹

U *Dragi* je odnos između novog i starog stanovništva prikazan kao pozitivan, a zanimljivo je to da je takav, barem prema zaključku određenih povjesničara, doista i bio: *Zajednički interesi i životni tokovi upućivali su ih na suradnju i prijateljstvo.*¹⁶⁰ Romansko je stanovništvo, unatoč tome što su doseljenici kao korisnici otočnog zemljišta postepeno mijenjali toponimiju otoka, uspjelo sačuvati svoj način života i entitet. Štoviše, njihova pismenost i obrtnička te trgovačka sposobnost omogućila je da unatoč nepovoljnom brojčanom stanju organiziraju i preuzmu otočnu upravu u svoje ruke.¹⁶¹

¹⁵⁷ O prapovijesnim ostacima i nalazištima na Rabu u *Rapskom zborniku* detaljno pišu Mirko Malez (*Geološki, paleontološki i prehistorijski odnosi otoka Raba*) i Šime Batović (*Prapovijesni ostaci na otoku Rabu*).

¹⁵⁸ Krajem neolita na Rab su postepeno počeli pristizati ilirski Liburni koji su polako potisnuli prisutno otočno stanovništvo. Njihov primarni interes bio je vezan za obradu zemlje i stočarstvo, a bili su i poprilično vješti pomorci. Zbog želje za slobodom, sukobljavali su se s Grcima, a kasnije i sa sve jačim Rimljanima. Na kraju su ipak bili poraženi, te je otprilike početkom naše ere započeo proces romanizacije otočnog stanovništva. Prema Barić, Ivo, *Rapska baština*, Adamić, Rijeka, 2007. str. 28.

¹⁵⁹ Marković, Mirko, nav. djelo, str. 50.

¹⁶⁰ Ibid.

¹⁶¹ Ibid.

6.2. GRAD KAO SIMBOL VLASTI

Nakon uspostave vlasti nad stanovništvom, rodozačetnici su odlučili sagraditi grad:

(...)
ako ćemo vladat kmeti,
sagradimo grad na gori.
(...)
ter s vrimenom grad zgradiše,
prozvaše ga Vrhovnicu.

Izgradnja Vrhovnice posjeduje višestruka značenja u izgradnji reprezentacije rapske povijesti u spjevu. Iz grada će se lakše upravljati nedavno pokorenim pastirima koji su sada, iznenada, u spjevu postali kmetovi (*ako ćemo vladat kmeti*).

Razlozi su moguće zablude o postojanju Vrhovnice različito tumačeni.¹⁶² Grad „na vrhu”, na povišenu mjestu izgrađen je kao reprezentacija kršćanske tradicije o čemu svjedoče na vrhu postavljen križ te crkva sv. Kuzme i Damjana:

¹⁶² Zabunu o postojanju Kolente pokrenuo je još Klaudije Ptolomej (starogrčki geograf, astronom i matematičar) početkom drugog stoljeća koji je u svojoj *Geografiji* antički grad Arbu označio na otoku Scardoni dodavši još i naselje Colentum na jugu. Ne treba dodatno napominjati da su karte antičkih geografa, uzevši u obzir tehnološke mogućnosti tog vremena, bile doista začuđujući dobro izvedene, ali i to da su greške u mapiranju, posebice tako razvedenih i slabo poznatih obala, svakako postojale. O Ptolomejevim kartografskim pogreškama vezanim za jadransko otočje pisala je nekolicina autora. U svojem djelu *Viaggio in Dalmazia iz 1774*. Fortis iznosi mišljenje da je Ptolomej ime otočića Scarda zamijenio za Rab. C. Müller 1855. godine također piše o zamjeni o kojoj govori Fortis, samo je to ovaj put otočić Škarda (nalazi se u blizini otoka Silbe) te u priču dodaje i otok Pag na kojemu se nalazi selo Kolane, prema Kollenton. Jelić 1898. godine zaključuje da se naziv Scardona ne odnosi na jedan otok već na cijelo zadrarsko otočje, a naziv Kollenton na otok Murter. (Prema Batović, Šime, *Prapovijesni ostatci na otoku Rabu* u Rapski zbornik, JAZU, Zagreb, 1987., str. 147.)

Jedna se takva geografska i toponomastička pogreška o otoku Rabu zadržala sve do 16. stoljeća. Prema tome, mogli bi zaključiti da je Baraković, vođen antičkom kartografskom pogreškom, u rapsku povijest uključio nepostojeći grad, no tako precizno spominjanje crkve sv. Kuzme i Damjana koja je prema stihovima sagrađena u isto vrijeme kao Vrhovnica stvara interes za dodatno istraživanje. Postojanje navedene crkve povijesna je činjenica, štoviše, njezine ruševne kamene ostatke i dalje možemo vidjeti na Rabu. Ono što je posebice zanimljivo je činjenica da se ta crkva, prema provedenim arheološkim istraživanjima, nalazila unutar istoimene utvrde sagrađene u vrijeme bizantskog cara Justinijana I. kao dio jedinstvenog sustava utvrđenja istočne jadranske obale. Osim crkve koja je zauzimala središnje mjesto unutar tvrđave kako bi joj se na taj način iskazao značaj u duhovnoj zaštiti branitelja, u tvrđavi su se nalazile sve potrebne građevine za smještaj 300-tinjak vojnika, što nam može dati okvirnu sliku o veličini utvrde.

O postojanju, odnosno vjerovanju rapskog stanovništva o postojanju još jednog antičkog grada u povijesti otoka, pisao je Fortis u spomenutom djelu. Svjestan antičke pogreške koja se zadržala tako dugo, Fortis piše o navodnim ruševinama Colentuma za koje kaže da svojim oblikom i načinima gradnje jednostavno ne mogu odgovarati antičkom gradu: (...) *Nemoguće je da bi razboriti ljudi ondje osnovali stalno prebivalište, jer se krševitiji, neplodniji, hladniji i vjetrovitiji položaj, čak usred ljeta, ne može naći. (...) Temelji kućeraka, okruženi vanjskim zidinama, ne pokazuju da su ikad bili namijenjeni za stanovanje obitelji, tako su tijesni i nenastanjivi. Da sam ja Rabljanin, radije bih potražio tragove nekoga drugoga grada na mjestu koje bi više služilo na čast njegovim utemeljiteljima.* (Prema Fortis, Alberto, *Put po Dalmaciji*, str. 258.)

*A kada se gradit poče
Vrhovnica grad na vrhu,
prija neg mu daše svrhu,
križ staviše vrhu ploče.*

*Okol križa po zasnovi
ostaviše malo mista
kako prava mira prista,
da se gradi tempal novi.*

Rodozačetnici su tako donositelji kršćanskih vrijednosti na otok, te su tim činom dobili i božansku legitimaciju za vladanje nad pastirima.

Novoizgrađeni se grad na gori oblikovao kao središnje mjesto za uspostavu trgovinskih veza, a preoblikovanje imena grada (*Promini se Vrhovnica / er Kolenta jime steče*) pripisana je Rimljanima:

*Kad Rimljani vojevahu
vladajući svi narodi,
prohajahu mnogi brodi,
tad Kolenta grad prozvaše.*

*Dolna zemla do Otrenta
Vrhovnicu pohodeći
ne umijuć čisto reći*

Što iz svega toga možemo zaključiti? Smještaj spomenutog broja vojnika zahtijevao je izgradnju utvrde poprilično velikih dimenzija. Utvrda koja je izgrađena s namjerom nadzora i zaštite granica Istočnog Rimskog Carstva, odnosno Bizanta od sve učestalijih provala naroda s istoka, nakon dolaska i naseljavanja Slavena u ove krajeve izgubila je svoju primarnu svrhu te je napuštena. Zbog svojeg asketskog načina izgradnje stambenih jedinica koje je bilo zadovoljavajuće za potrebe granične vojske, no vjerojatno nezadovoljavajuće za donekle ugodan svakodnevni život većih ljudskih zajednica, te zbog nomadskih navika novopridošlih Slavena koji su izbjegavali život unutar zidina, a posebice na teško obradivom zemljištu na kakvom je izgrađena, utvrda odlaskom vojnika vjerojatno nije dobila nove stanovnike. Napuštena te postepeno devastirana utjecajem atmosferskih prilika, ali i ljudskom potrebom za lako dostupnim građevinskim materijalom, stvarna povijest utvrde polako je padala u zaborav. Otprilike deset stoljeća nakon njezinog napuštanja, odnosno tijekom perioda kad je Baraković mogao boraviti na Rabu te posjetiti lokaciju utvrde, od njezinog nekadašnjeg oblika zasigurno nije ostalo mnogo. Potaknut pričama i vjerovanjima rapskog stanovništva da se na tom mjestu nalazilo neko veće naselje te upoznat s Ptolemejevom Geografijom i antičkom tvrdnjom da se na istom otoku nalaze gradovi Arba i Colentum, Barakoviću se ta (pogrešna) informacija vjerojatno učinila kao veoma pogodan element za oblikovanje priče o izgradnji drevnog naselja od strane devetorice predaka. Pošto je Colentum latinski naziv, a preci su bili slavenskog podrijetla, bilo je nužno izmisliti nelatinsko ime grada što je Baraković i učinio. Koristeći se geografskim obilježjima lokaliteta ili možda pučkom etimologijom, autor je antički (i pogrešno locirani) Colentum preimenovao u Vrhovnicu. Na taj je način Baraković vješto povezoao antičku kartografsku pogrešku i ostatke bizantske utvrde, vjerojatno ne bivajući svjestan njihove povijesne nespojivosti.

prozvaše ju grad Kolenta.

Ovaj je dio spjeva iskorišten kako bi se, osim na ukazivanje trgovačkih doticaja s brojnim narodima, prikazala povezanost Rabljana s kopnenim zaleđem i to ne samo ekonomsku povezanost već i onu povijesnu, kulturološku te narodnu. U spjevu su stanovnici *gorne zemlje* reprezentirani kao glavni prijatelji, dapače zemljaci Rabljana:

*Pak se smiri gorña zemļa
ter već ne bi u noj rati,
hti Kolentu izabrati
za glavnoga prijateļa.
(...)
Trgovine bi naloga
ča zemļaci donašahu.*

Premda je Vrhovnica, prema stihovima spjeva, bila rado posjećena, njezina nespretna pozicija počela je stvarati sve više problema te kako bi riješili taj problem i udovoljili brojnim zahtjevima, Kolenćani su odlučili sagraditi novi grad na puno boljoj poziciji i tako je, u samo nekoliko godina, sagrađen grad Rab.

6.3. OČUVANJE SLOBODE OTOČNE ZAJEDNICE

Napuštanjem Vrhovnice i izgradnjom grada Raba započinje druga faza rapske povijesti. Nakon Rimljana spomenutih samo u dva stiha (*Kad Rimļani vojevahu / vladajući svi narodi*) u rapskoj povijesti pojavljuju se Grci. Premda je grčka kolonizacija došla do jadranskih otoka, a time i do Raba, prije Rimljana (otprilike u 4. stoljeću pr. n. e.). I premda je pojava Grka, zbog kontinuiteta priče smještena nakon Atile, dolaska predaka, izgradnje Vrhovnice, a potom i grada Raba, Grci su na početku prikazani kao potencijalni osvajači¹⁶³:

¹⁶³ Kao što je poznato, Grci su bili intenzivno okrenuti prema kolonizaciji priobalnih područja Sredozemlja. Kao kolonizatori, odnosno sila koja ima tendenciju širenja vlastitih vrijednosti s krajnjim ciljem teritorijalne ekspanzije i prisvajanja prirodnih bogatstava, Grci zasigurno nisu bili osobito dobrodošli među stanovništvom potencijalnih kolonija. U povijesti je zabilježeno da su se Grci na području sjeveroistočnog Jadrana redovito sukobljavali sa starosjedilačkim stanovništvom, odnosno Liburnima koji se nisu željeli pokoriti osvajačima. 365. godine pr. n. e. u blizini Raba vođena je pomorska bitka iz koje su Grci izašli kao pobjednici, te su tako zavladao i Liburnima.

*Niko vrime Grci bihu
polimorje sve poseli,
svi otoci privazeli,
jer po moru moć imihu.*

*Jaše brodi prohoditi
ter do Raba dopirati
i vazmirje zadirati,
na Rab sile navoditi,*

*zač vidjahu lipa mista
i prikladna mornariti
i prigodna gusariti,
tad jim sila k voļi prista.*

Premda su u prvim strofama prikazani kao potencijalni element nestabilnosti, u nastavku su Grci predstavljeni kao miroljubivi suradnici:

*Ne da biše gospodari,
jer ne htiše s Rabom rati,
da živļahu kako brati,
a činahu svoje stvari.*

*Lipo Grkom Rab pogodi
dobrovoļno ne po sili,
mudrin redom u svih dili,
za to živi u slobodi.*

Povijest nam govori da su Grci nakon pokoravanja Liburna na Rabu zagospodarili otokom te u potpunosti preuzeli kontrolu nad otočnom trgovinom, graditeljstvom i pomorstvom.¹⁶⁴ U

Grčka kolonizacija kao proces intenzivnije potrage za plodnim i pogodnim područjima na obalama Sredozemnog mora započela je sredinom 7. stoljeća pr. n. e. Razlozi potrage za novim područjima su, kao i kod svakog procesa kolonizacije, bili različiti. Nagli porast stanovništva nije odgovarao slabim poljoprivrednim mogućnostima tadašnje Grčke pa su mnogi odlazili u potragu za plodnim zemljištem. Nagli porast stanovništva je, osim prehrambenih problema, donio i probleme stanovanja, odnosno pretjeranu gustoću naseljenosti zbog koje su mnogi odlučili potražiti nenaseļene krajeve. Ne smijemo zaboraviti ni odseljavanja zbog političkih borbi, posebice progonstva političkih neistomišļjenika, kao ni želje za pustolovinom i otkrivanjem nepoznatih zemalja i naroda. Novoosnovane kolonije bile su većinom neovisne, no zbog obostranih interesa i potreba, kolonijalisti su održavali veze s matičnom zemljom. Zlatno, najintenzivnije doba grčke kolonizacije trajalo je skoro dvjesto godina, odnosno sve dok se nisu počele događati određene geopolitičke promjene jačanjem Perzijanaca, Feničana i ostalih pretendena na teritorij Sredozemlja. (Prema Klarić, Zrinko, *Od Siponta do Lepanta*, Mozaik knjiga, Zagreb, 2004.)

¹⁶⁴ Ibid, str. 48.

nastavku spjeva Grci su prikazani i kao donositelji svetačkih, kršćanskih relikvija koje su sklonili na Rab u želji da ih sačuvaju od pogana, odnosno nevjernika¹⁶⁵:

*Skupno kosti s nim vazeše
ter u naše gredu strane
od poganov da ih shrane
i tim blagom Rab nareše.*

Nakon slabljenja grčke moći i njihovog napuštanja ovih obala, Rabljani su nastavili živjeti ugodnim i mirnim životom, ali ne zadugo jer je njihovo blagostanje predstavljalo trn u oku mnogima. Ovdje su u spjev uvedeni Đenovljani koji su predstavljeni kao pomorska i osvajačka sila koja je željela zavladati Rabom. Unatoč njihovim pokušajima da milom ili silom pokore Rabljane, Đenovljani u tome nisu uspjeli.¹⁶⁶

Ostaje otvoreno pitanje zašto je Baraković, uzevši u obzir filtriranje rapske povijesti s kojim smo se susreli u *Dragi, rapskoj pastirici*, odlučio istaknuti baš Đenovljane kao uzurpatore rapskog mira i slobode koji, za razliku od mnogih drugih tijekom povijesti¹⁶⁷, Rabu nisu predstavljali opasnost. Odgovor na to pitanje mogli bi potražiti u činjenici da je Rab u razdoblju od 1409. godine, odnosno godine u kojoj je Mletačka Republika od hrvatsko – ugarskog kralja Ladislava Napuljskog, za sto tisuća zlatnika, kupila Dalmaciju (te samim time i Rab) do 1797.

¹⁶⁵ Pod Grcima kao donositeljima kršćanskih relikvija Baraković je moguće mislio na Bizant. Istraživači nisu složni u godini kada je relikvija sv. Kristofora stigla na Rab, pa je mogući vremenski period dosta velik (od 9. do 12. stoljeća).

¹⁶⁶ Prisutnost pomorske sile Genove na Jadranu povijesna je činjenica. Genova i Venecija, kao dvije suprotstavljene pomorske i trgovačke sile predkolumbovskog razdoblja, nekoliko su se stoljeća, s manjim ili većim intenzitetom, sukobljavale i nadmetale. U drugoj polovici 13. stoljeća Genova je odlučila, ohrabrena uzastopnim pobjedama nad mletačkom mornaricom, odlučnije uploviti u Jadran kojeg su Mlečani doživljavali kao vlastito dvorište. 1298. godine u blizini Korčule mletačka je mornarica pretrpjela težak poraz. Premda su ove dvije pomorske i trgovačke sile godinu dana poslije potpisale mirovni ugovor, njihovi su se međusobni sukobi, često potaknuti i unutarnjim političkim previranjima i dalje nastavili. Prema *Đenovljani, pirati Crnog mora. 1. dio*, <https://ww2facts.net/5086-genoese-pirates-of-the-black-sea-part-1.html>. Članku je pristupljeno 4.7.2020.

¹⁶⁷ Povijest (barem ona do razdoblja u kojemu je Baraković pisao *Dragu, rapsku pastiricu*) je zabilježila nekolicinu pretenadata na Rab. Ubrzo nakon propasti Zapadnog Rimskog Carstva, oslabljeni Rab napali su i osvojili Istočni Goti koji su se na otoku zadržali tri desetljeća, sve dok ih 527. godine bizantski car Justinijan nije protjerao s Jadrana. Nakon pojavljivanja mletačke pomorske sile na Jadranu tijekom 10. stoljeća i njihovih osvajačkih pretenzija prema dalmatinskim gradovima i otocima, Rabljani su neko vrijeme, koristeći diplomatske sposobnosti, vješto balansirali između suprotstavljenih strana, odnosno Mlečana i tadašnje srednjovjekovne hrvatske države, iskazujući vjernost jednima pa drugima, ovisno o trenutačnoj situaciji. Diplomacija ponekad nije bila moguća, pa je Rab tijekom 11. i 12. stoljeća zabilježio i tri napada Mađara koji, prema legendi, nisu bili uspješni zahvaljujući pomoći svetog Kristofora, zaštitnika Raba. Rab se i tijekom kasnijih stoljeća našao pod (uspješnim) napadima, kako Mađara, tako i Mlečana. Prema Barić, Ivo, nav. djelo. str. 42 – 46.

godine u kojoj je Napoleon Bonaparte osvojio Veneciju i ukinuo Republiku, bio pod kontinuiranom vlašću Mlečana.¹⁶⁸

Prema tome, Baraković je živio i stvarao u razdoblju Mletačke prevlasti te premda je u *Vili Slovinki* i *Dragi, rapskoj pastirici* iskazivao osjećaj i potrebu za povezanošću politički razdvojenih hrvatskih krajeva¹⁶⁹, on se zasigurno nije želio zamjeriti vlastodršcima iskazujući vlastito, potencijalno negativno, mišljenje o njima. Potkrjepljenje ove misli mogli bi pronaći u stihovima posljednje strofe u kojoj Baraković slavi izgled grada Raba:

(...)
da u miru živa zdrava
prez otiša i obkova
*pod **kreļuti svitla lava***
da upade sva gotova.

Naime, stih *pod kreļuti svitla lava*, uzevši u obzir kontekst vremena nastanka spjeva, ne može se odnositi ni na šta drugo nego na krilatog lava sv. Marka, simbola Mletačke Republike koji se počeo koristiti još sredinom 13. stoljeća.¹⁷⁰ Pozitivan epitet (ideologem) koji je autor pripisao simbolu jedne države, jasan su pokazatelj njegovog, ali i stava rapskog plemstva prema Republici pod čijom vlašću su živjeli. Bivajući barem okvirno upoznat s povijesnim događajima iz kojih je mogao izvući zaključak da je Genova kroz nekoliko stoljeća predstavljala veliki problem Mlečanima, Barakoviću se vjerojatno učinilo pogodnim da napade s mora koje je Rab doživljavao tijekom povijesti i kojima su mu njegovi otočni domaćini vrlo vjerojatno pričali, objedini i predstavi kroz denovsku pomorsku silu.

U posljednjem dijelu *Drage*, nakon što smo saznali da Genova ipak nije osvojila Rab, ali da je otok i dalje ostao izložen raznim opasnostima prikazuje se zborovanje rapskih velikaša s ciljem donošenja odluke vezane za zahtjev ugarskog kralja:

Pren da ne bi Rab oblvadan,

¹⁶⁸ Ibid.

¹⁶⁹ (...) Naravno, nije ovdje značajno tek to što se u jednom dijelu starije hrvatske književnosti dalmatinskog područja prvi put spominje Zagreb, već činjenica da zadarski pjesnik izražava osjećanje narodnog zajedništva od mora do Zagreba, što sve skupa znači da Baraković evo negdje posljednjih desetljeća XVI. ili prvih desetljeća XVII. stoljeća povezuje hrvatski Jug (pod mletačkom dominacijom) s hrvatskim Sjeverom (pod ugarsko – hrvatskom vlašću). Prema Švelec, Franjo, nav. djelo, str. 177.

¹⁷⁰ (...) drži se da su u bitki kraj Akona 1258. Mlečani prvi put izvjesili stijeg na kojem je na zastavi prikaz Lava sv. Marka. Prema <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=35669>. Članku je pristupljeno 24.5.2020.

*dali osta ništar mañe
neg ostane samo jañe
blizu lava kad je gladan.*

(...)

*Kraļ Ugarski ųudan biše
hteć ostalim protiv stati
i Rabļani posla zvati
da ñegovu krunu sliše*

Suoćeni s tim zahtjevom kojeg je ugarski kralj nadopunio prićom o međusobnom bratstvu (*Oci vaši, reće, prvi / rodjeni su meju nami, / ter je sada meju vami / more biti naše krvi*), ćlanovi rapskog vijeća Galcinja, Zudenigo, Mikulićić, Zaro, Nimira, Skafa, Āernota, Konćica i Armolais krenuli su raspravļjati o tome hoće li se prikloniti ugarskom zahtjevu. Iznova se susrećemo s prezimenima s poćetka rapske povijesti, to jest u trenutku dolaska i upoznavanja davnih predaka rapskih plemićkih obitelji.

U spjevu prikazano vijećanje zbog zahtjeva ugarskog kralja pjesnićki je prikaz povijesno ovjerenog događaja, toćnije događaja vezanih za 1385. godinu.¹⁷¹ Vijećanje koje je prethodilo slanju rapskog izaslanstva te njihov susret s ugarskim kraljem prikazan je u posljednjem dijelu *Drage, rapske pastirice*. U njemu je Baraković prikazao visoku razinu geopolitićke svijesti rapskog plemstva, ali ujedno i njihovu nepokolebljivost u namjeri oćuvanja rapske samostalnosti i identiteta. Iznijevši vlastita mišļjenja te sastavivši *uvjete* njihovog priznavanja nove kraljevske vlasti, rapsko vijeće je odabralo Skafu i Āernotu za izaslanike Raba. Kralj je izaslanstvo veselo primio, a bio je još sretniji kad je ćuo njihovo priznavanje njegove vlasti te je zauzvrat odobrio rapske zahtjeve¹⁷²:

*Eto Skafa i Āernota
koji spravni stoje oba
kraļu poći svako doba,
to je stara ñih dobrotā.*
(...)

¹⁷¹ Naime, te je godine potpisivanjem mirovnog ugovora u Zadru završio dvogodišnji rat između Mletaćke Republike i hrvatsko – ugarskih snaga predvođenih kraljem Ludovikom I. Anųvincem. Potpisivanjem tog ugovora Mlećani su nakon skoro dva stoljeća izgubili Dalmaciju i sve otoke. Gubitkom svih otoka Mlećani su, naravno, izgubili i Rab te su Rabļani, svjesni nadolazećih promjena, uputili izaslanstvo u Zadar kako bi kralju iskazali svoje poštovanje i priznanje njegovog namjesništva. Prema Barić, Ivo, nav. djelo, str. 49.

¹⁷² Doista, Ludovik I. je Rabļanima priznao povlastice koje su imali još od razdoblja Petra Krešimira IV. te su oni tim povodom, u kraljevu ćast uveli Općinske javne svećanosti i Viteške igre. Prema, Barić, Ivo, nav. djelo, str. 53

*Poklisarom kralj pogodi
sve milosti ke prosiše
i potvrdi ča hotiše
pak ih pusti u slobodi.*

Povratkom izaslanstva na Rab dolazimo do kraja prikaza rapske povijesti, ali i do posljednje sačuvane strofe *Drage, rapske pastirice*.

*

Ovaj drugi dio rapske povijesti (ako istu podijelimo na razdoblje prije i razdoblje poslije izgradnje grada Raba) oblikovan je kao primjer idealnog prisustva u povijesti jedne male (otočne) zajednice. Marljivi, druželjubivi, blagonakloni, razboriti, a ujedno hrabri i nepokolebljivi te što je najvažnije, pod svevišnjom protekcijom, Rabljani su se uspješno hvatali u koštac s povijesnim mijenama i opasnostima koje su, u skladu s geografskim položajem otoka, dolazile od strane pomorskih sila.

Potencijalnu opasnost od *Drugih* svojom su diplomatskom vještinom uspjeli usmjeriti prema suradnji i uzajamnom poštovanju, a denovski zahtjev za priznavanjem njihove vlasti Rabljani su odbili, sigurni u svoju snagu koju su naslijedili od predaka, davnih boraca protiv Atila, kao i u moći svetaca. Položaj Raba između sila koje su imale i imaju pretenzije na njega, jednak je položaju janjeta u odnosu na lava:

*Pren da ne bi Rab obvladan,
dali osta ništar mahe
neg ostane samo jahe
blizu lava kad je gladan.*

Kroz prikaz plemićkog vijećanja reprezentira se oportunitizam plemstva: plemićko razumijevanje rapskog položaja te odabira *manjeg zla*, to jest prihvaćanja ugarske vlasti s ciljem dobivanja njihove protekcije.

*

U Barakovićevoj koncepciji „rapske povijesti” ona započinje borbom plemićkih rodozačetnika protiv Atila koji su unatoč iskazanoj hrabrosti bili primorani na povlačenje. To je posljedično dovelo do njihovog dolaska na otok. Zatim se lokalna povijest oblikuje izgradnjom

Vrhovnice i grada Raba, razvojem trgovinskih odnosa s brojnim narodima, suradnjom s Grcima, suprotstavljanjem denovskoj pomorskoj sili te političkom raspravom potaknutom zahtjevom ugarskog kralja za priznavanjem njegove vrhovne vlasti.

Osnovna je namjena Barakovićeve reprezentacije prošlosti Raba bila proslavljanje povijesnog aspekta otoka i osoba koje su na neki način sudjelovale u tim procesima. Povijesnim repositioniranjem predaka rapskih plemićkih obitelji u razdoblje Atilinih osvajanja kojima su se isti u spjevu hrabro suprotstavili time očuvavši kršćanske i civilizacijske vrijednosti, Baraković je želio izgraditi prikaz povijesnog kontinuiteta nužnog za oblikovanje osjećaja značaja male otočne zajednice u kontekstu velikih povijesnih mijena, ujedno ukazujući na to da se mitološka hrabrost i plemenitost rapskih rodozačetnika, kao i njihovo božansko pravo vladanja na otoku prenosilo s koljena na koljeno te su ga na taj način stekli i autorovi suvremenici, odnosno njegovi rapski domaćini.

7. ZAKLJUČAK

Provedena je analiza književnog prostora *Drage, rapske pastirice* ukazala na to da ovaj spjev unatoč svojoj nedovršenosti, uskom prostoru interesa, to jest fokusu na jednu malu otočnu zajednicu te pohvalničkoj strukturi djela čiji je uzrok najvjerojatnije pokroviteljstvo rapskog plemstva, ne oskudijeva kvalitetom, a ni sadržajem. Književni se prostor u spjevu pokazao kao istraživačko poticajni predmet čija je analiza omogućila proširenje naših spoznaja o ovom djelu i pristup istom na jedan drugačiji način.

Tijekom povijesti istraživanja *Draga, rapska pastirica* uglavnom nije nailazila na pozitivne kritike. Zbog malog opsega sačuvanih djela, većina Barakovićevih kritičara posvetila se analizi njegova cjelokupnog stvaralaštva. Detaljni osvrti na književnopovijesno značajnu *Vilu Slovinku* značili su da će se *Draga*, nedovršeno djelo nesigurne datacije, stoljećima ostavljeno u rukopisu, u usporedbi s autorovim najboljim ostvarenjem, zasigurno naći u nepovoljnom položaju. Zahvaljujući istraživačkom radu Franje Šveleca i autorima okupljenima oko knjige *Slovo o Rabu*, ovo je djelo na kraju ipak ostavilo pozitivan dojam.

U skladu sa suvremenim promišljanjima o prostoru i prostornosti te kulturnoj i književnoj geografiji, književni je prostor u metodologiji shvaćen kao reprezentacijski fenomen koji s jedne strane ukazuje na poveznicu s realnim prostorima, a s druge strane sudjeluje u njegovoj izgradnji. Izgradnja književnih prostora u spjevu temeljena je na pripovjedačevu kretanju po urbanom i prirodnom okolišu otoka te na brojnim elementima koji ovisno o svojoj namjeni u razvoju djela sudjeluju u izgradnji različitih tipova prostora. Ti prostori nisu oštro razgraničeni već se često međusobno isprepliću. Unatoč tome, na temelju elemenata koji ih tvore, u analizi smo izdvojili tri „glavna” prostora koji su zbog svoje širine obuhvatili one „manje” prostore.

Prvi je prostor, prostor otočne zajednice, sastavljen od društvenog i religijskog prostora koji su oblikovani na temelju u spjevu reprezentiranih društveno-ekonomskih odnosa i vjerskog života otoka Raba. Društvena je komponenta otoka oblikovana prikazom staleške hijerarhije čiji je ustroj i podjela na plemiće, svećenstvo i kmetove u spjevu predstavljen kao nešto potpuno razumljivo i dano od Boga. Plemstvo kao najodličniji predstavnik otočne zajednice u potpunosti je idealizirano, a njegovi su članovi prikazani kao primjer fizičke i obrazovne odličnosti. Društveno uređenje otočne zajednice prikazano je tijekom dvaju pripovjedačeva susreta s

plemstvom na otočnim pašnjacima, prilikom opisa vjerske procesije te na početku prikaza rapske povijesti i dolaska plemićkih rodozačetnika.

Prostor otočne zajednice, osim društvenog, obuhvatio je i reprezentaciju religijskog prostora izgrađenu analizom svih religijskih aspekata prisutnih u *Dragi* koja je količinom elemenata otočne pobožnosti i brojnih kršćanskih motiva jasno ukazala na snažan kršćanski identitet otoka. Reprezentacija kršćanskog identiteta oblikovala se tijekom pripovjedačeva upoznavanja sa svetačkim relikvijama, sakralnom arhitekturom, crkvenim redovima, prikazom vjerske procesije te tijekom drugog susreta s plemićima.

Drugi prostor, odnosno prostor prirode, oblikovan je pripovjedačevim izlaskom iz urbanog i prelaskom u prirodni okoliš otoka. Otočni krajolik reprezentiran je na temelju realnih geomorfoloških čimbenika, a autoru je poslužio kao pozadina za odvijanje nekoliko važnih događaja. Dva pripovjedačeva susreta s rapskim plemstvom na otočnim pašnjacima pokazali su se kao važna točka ne samo za ukazivanje na njihovo gostoprimstvo i obrazovanost, već i na razloge koji stoje iza nastanka spjeva. Prikaz otočnog vodnog bogatstva i brojnih izvora te guste šumske vegetacije autoru je poslužio kako bi u spjevu oblikovao legendu o Kalifrontovoj neobuzdanoj žudnji prema pastirci *Dragi* čiji grijeh predstavlja kršenje svih promoviranih kršćanskih načela. Uključivanjem otočnih i izvanotočnih toponima u izgradnji spjeva, autor je osim geografskog pozicioniranja radnje i otoka, ukazao na povijesnu povezanost Rabljana sa slavenskim zaleđem te je ujedno nekolicinu toponima iskoristio i za imenovanje likova legende.

Posljednji, prostor povijesti, izgrađen je na temelju Kalifrontove reprezentacije otočne povijesti koju iznosi pripovjedaču. Rapska se povijest unutar ovog prikaza oblikovala kao idealni primjer ljudske (plemićke) hrabrosti, političke vještine, upornosti i nebeske naklonosti što je dovelo do toga da je Rab, unatoč brojnim povijesnim nedaćama i tuđinskim pretenzijama na ovaj dio „zemaljskog raja”, očuvao svoju teritorijalnu, ali što je još važnije, moralnu i vjersku samostalnost.

Provedena je analiza potvrdila početnu misao da je *Draga, rapska pastirica* tijekom povijesti istraživanja Barakovićeva stvaralaštva bila nezasluženo zapostavljena i sagledavana samo unutar usporedbe s *Vilom Slovincom*, što je dovelo do sužavanja perspektive i neuočavanja njezinih vrijednosti i količine sadržaja čija se analiza pokazala kao iznimno zanimljivom i poticajnom te je ostavila dovoljno prostora za neka dodatna istraživanja u budućnosti.

8. SAŽETAK

Sukladno ideji da je književni prostor reprezentacijski fenomen koji upućuje na povezanost s realnim prostornim ostvarajima te da je generiran različitim tipovima diskursa koji uvjetuju produkciju različitih modela prostora, u radu se provodi analiza elemenata koji u *Dragi, rapskoj pastirici* oblikuju različite prostorne ostvaraje. Ti su elementi, ovisno o prostoru koji generiraju, podijeljeni unutar tri veće cjeline. Unutar *prostora zajednice* nalaze se elementi koji oblikuju reprezentaciju religijskog i društvenog prostora. Religijski se prostor gradi na prikazu sadržaja rapskog sanktuarija i njemu pripadajućih relikvija, sakralne arhitekture, crkvenih redova, vjerske procesije i cjelokupne kršćanske atmosfere kojom je prožeta otočna zajednica dok je društveni prostor oblikovan prikazom staleške hijerarhije, opisom plemićkih vrlina i njihovim povijesnim utjecajem na razvoj otoka. Prostor prirode oblikovan je reprezentacijama prirodnog okoliša otoka Raba čijim je geografskim i toponomastičkim karakteristikama autor izgradio legendu od Dragi i Kalifrontu te koji je poslužio kao kulisa za upoznavanje s obrazovnim i vjerskim integritetom rapskog plemstva. Prostor povijesti oblikovan je na temelju Kalifrontova izlaganja otočne prošlosti koji se nalazi u posljednjem odjeljku spjeva, a čija je osnovna namjena proslaviti otočno plemstvo i njihov prostor življenja.

KLJUČNE RIJEČI

Književni prostori, Juraj Baraković, *Draga, rapska pastirica*, reprezentacije otoka Raba

9. LITERATURA

IZVORI:

1. Baraković, Juraj, *Draga, rapska pastirica u Slovo o Rabu*, urednica Germide Minozzi, Grafički zavod Hrvatske, JAZU, Zagreb, 1989.
2. Baraković, Juraj, *Vila Slovinka*, MH, Zagreb, 2000.
3. Budmani, Petar i Valjavec, Matija, *Djela Jurja Barakovića u Stari pisci Hrvatski*, knjiga XVII., Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1889.

LITERATURA:

1. Badurina, Lada, *Neka imena iz Barakovićeve spjeva u ozračju suvremenog jezikoslovlja u Slovo o Rabu*, urednica Germide Minozzi, Grafički zavod Hrvatske, Zagreb, 1989. str. 153 – 156.
2. Barić, Ivo, *Rapska baština*, Rijeka, 2007.
3. Batović, Šime, *Prapovijesni ostatci na otoku Rabu u Rapski zbornik*, JAZU, Zagreb, 1987., str. 147 – 17.
4. Bracewell, Wendy Catherine, *Senjski uskoci: piratstvo, razbojništvo i sveti rat na Jadranu u šesnaestom stoljeću*, Barbat, Zagreb, 1997.
5. Brković, Ivana, *Političko i sveto*, HAZU, Zagreb-Dubrovnik, 2018.
6. Burke, Peter, *Što je kulturalna povijest?*, Izdanja Antibarbarus d.o.o., Zagreb, 2006.
7. Dobronić, Lelja, *Gdje su najstariji spisi Zagrebačke biskupije*, Izvorni znanstveni rad, 1989.
8. Dukić, Davor, *U dobrom društvu: Minderwertigkeitsgefühl Barakovićeve subjekta u Perivoj od slave: Zbornik Dunje Fališevac*, ur. Tomislav Bogdan et al., FF press, Zagreb, 2012.
9. Fortis, Alberto, *Put po Dalmaciji*, Marjan tisak, Split, 2004.

10. Franičević, Marin, *Čakavski pjesnici renesanse*, Matica hrvatska, Zagreb, 1969.
11. Glavičić, Miroslav, *O muanicipalitetu antičke Skardone*, Izvorni znanstveni rad, u *Zbornik radova Rijeka Krka i Nacionalni park Krka: prirodna i kulturna baština, zaštita i održivi razvitak*, Šibenik, 2007.
12. Gračanin, Hrvoje, *Atila: kralj Huna u Meridijani*, broj 136, 2009, str. 98 – 103.
13. Hubbard, Phil, *Prostor/Mjesto* u *Kulturna geografija – kritički rječnik ključnih pojmova*, ur. Atkinson, David, Jackson, Peter, Sibley, David, Washbourne, Neil, Disput d.o.o., Zagreb, 2008.
14. Jelić, Ana, *Pastorala kao dramski žanr u dubrovačkoj renesansnoj književnosti*, diplomski rad, Zagreb, 2014.
15. Klarić, Zrinko, *Od Siponta do Lepanta*, Mozaik knjiga, Zagreb, 2004.
16. Kranjec, Ivor, *Umjetnička topografija Barbata na Rabu*, Diplomski rad, Zagreb, 2017.
17. Kravar, Zoran, *Juraj Baraković*, natuknica, u *Leksikon hrvatskih pisaca*, ur. Fališevac, Dunja, Nemeć, Krešimir, Novaković, Darko, Školska knjiga, Zagreb, 2000. str. 41 – 42.
18. Kolumbić, Nikica, *Juraj Baraković – najizrazitiji pjesnik hrvatskog manirizma u Hrvatska književnost od humanizma do manirizma*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1980., str. 306 – 334.
19. Malez, Mirko, *Geološki, paleontološki i prehistorijski odnosi otoka Raba*, u *Rapski zbornik*, JAZU, Zagreb, 1987., str. 141 – 147.
20. Marković, Mirko, *Poznavanja otoka Raba od antičkih zemljopisaca do pojave prvih topografskih karata*, u *Rapski zbornik*, JAZU, Zagreb, 1987., str. 47 – 58.
21. Marković, Mirko, *Klaudije Ptolomej*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2002.
22. Marković, Ljerka, *Iz prošlosti istraživanja flore i vegetacije otoka*, u *Rapski zbornik*, JAZU, Zagreb, 1987., str. 65 – 76.
23. Maroević, Tonko, *Zavičajni kolutići – Rapski tematski krugovi Slobodana Novaka* u *Slovo o Rabu*, urednica Germide Minozzi, Grafički zavod Hrvatske, Zagreb, 1989., str. 157 – 161.

24. Mayhew, Tea, *Rapska komuna u vizitaciji Agostina Valiera 1579. godine*, u *Rapski zbornik II*, Ogranak Matice hrvatske u Rabu, Sveučilište u Zadru, 2012.
25. Medini, Milorad, *Povjest hrvatske književnosti u Dalmaciji i Dubrovniku*, Knjiga I., Naklada Matice hrvatske, Zagreb, 1902., str. 245 – 256.
26. Mrdeža, Antonina, Divna, *Vila, Pisnik i čatnici: zbornik radova sa znanstvenog skupa Vila Slovinka Jurja Barakovića (1614-2014)*, Sveučilište u Zadru, Zadar, 2017.
27. Mrdeža, Antonina, Divna, *O protonacionalnom identitetu Jurja Barakovića u povijesti književnosti*, u *Tożsmość Słowian zachodnich i połudinowych w świetle XX wiecznych dyskusji i polemik*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice, 2017., str. 173 – 192.
28. Novak, Zrnika, *Crkvene prilike u rapskoj biskupiji u XVI. stoljeću*, Stručni rad, u *Croatica Christiana periodica*, Vol. 33 No. 64, 2009. str. 9 – 31.
29. Novak, Zrinka, *Pobožnost stanovništva rapske komune u drugoj polovici XVI. stoljeća*, Doktorski rad, Zagreb, 2018.
30. Peić, Matko, *Barakovićev barok*, u *Slovo o Rabu*, priredila Badurina, Lada, str. 29 – 41.
31. Peričić, Šime, *Prilog upoznavanju gospodarskih prilika na Rabu u XIX. stoljeću*, u *Rapski zbornik*, JAZU, Zagreb, 1987., str. 417 – 428.
32. Potočnjak, Saša, *Sanctus Marinus Civitas Arbensis: Popularizacija kulta svetog Marina u rapskoj biskupiji od kraja 16. stoljeća.*, Izvorni znanstveni članak, u *Od fonologije do leksikologije*, Rijeka, 2018., str. 267 – 289.
33. Prosperov Novak, Slobodan, *Pjevač izgubljene sigurnosti u Povijest hrvatske književnosti*, Izdanja antibarbarus, III. knjiga, Zagreb, 1999.
34. Söderström, Ola, *Reprezentacija u Kulturna geografija – kritički rječnik ključnih pojmova*, ur. Atkinson, David, Jackson, Peter, Sibley, David, Washbourne, Neil, Disput d.o.o., Zagreb, 2008.
35. Stojević, Milorad, *Prigodno slovo uz prvo izdanje djela Draga, rapska pastirica Jurja Barakovića* u *Slovo o Rabu*, urednica Germide Minozzi, Grafički zavod Hrvatske, Zagreb, 1989., str. 146 – 152.

36. Šakaja, Laura, *Uvod u kulturnu geografiju*, Leykam international d.o.o., Zagreb, 2015.
37. Švelec, Franjo, *Iz naše književne prošlosti*, Književni krug, Split, 1990. str. 165 – 178.
38. Vodnik, Branko, *Povijest hrvatske književnosti*, Knjiga I., Od humanizma do potkraj XVIII. stoljeća, Matica Hrvatska, Zagreb, 1913., str. 263 – 264.

IZVORI S INTERNETA:

1. *Anatolija*, <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=2517>. Članku je pristupljeno 25.5.2020.
2. *Arkadija*, <https://leksikon.muzej-marindrzic.eu/arkadija/>. Članku je pristupljeno 1.7.2020.
3. *Budimpešta*, <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=9975>. Članku je pristupljeno 17.4.2020.
4. *Draga, rapska pastirica*, https://hr.wikipedia.org/wiki/Draga,_rapska_pastirica. Članku je pristupljeno 17.1. 2020.
5. *Društvo*, <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=16328>. Članku je pristupljeno 31.5.2020.
6. *Denovljani*, <https://ww2facts.net/5086-genoese-pirates-of-the-black-sea-part-1.html>. Članku je pristupljeno 4.7.2020.
7. *Lav sv. Marka*, <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=35669>. Članku je pristupljeno 24.5.2020.
8. *Marin Bizza*, <http://enciklopedija.lzmk.hr/clanak.aspx?id=54399>. Članku je pristupljeno 30.6.2020.
9. *Tridentski koncil*, <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=62251>. Članku je pristupljeno 31.5.2020.